

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили
Миколаївське відділення Інституту історії України НАН України

ТЕЗИ

науково-практичної конференції
**«Історико-культурна спадщина
в контексті відродження самобутності регіонів України»**

в рамках Всеукраїнської науково-методичної конференції
**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2015:
ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ: ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»**

17 листопада 2015 року

Миколаїв

Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України. Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 76 с.

У збірнику містяться матеріали доповідей учасників науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України» в рамках Всеукраїнської науково-методичної конференції «Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти».

Матеріали публікуються за оригіналами, які представлені авторами. За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України (погляди науковців)

<i>Гайдай О. М.</i> Повернення із забуття: пам'ятник І. Г. Харитоненку в Сумах	3
<i>Іовчева А. М.</i> Сакральність княжої влади в Київській Русі IX–XI ст.	4
<i>Карпюк Я. І.</i> Юрій Бойко-Блохін в Об'єднанні українських екзильних письменників «Слово»	6
<i>Котляр Ю. В.</i> Морські крилаті коні – символи Миколаєва	8
<i>Лозко Г. С.</i> Чому потрібно позбутися символів тоталітарного минулого: культурфілософський аналіз	10
<i>Міронова І. С.</i> Миколаїв – місто європейське?	12
<i>Морозова О. С.</i> Навіщо змінювати старі назви?	14
<i>Недбай Л. С.</i> Сталінські репресії	16
<i>Підберезних І. Є.</i> The Role of Cultural Factors of the ASEAN Community	18
<i>Піструїл І. В., Главенчук А. В.</i> Про стан збереженості пам'яток кам'яного віку долини ріки Бакшали	20
<i>Тригуб О. П.</i> Єпископ Пилип Бучило в історії УАПЦ на Півдні України (20-ті роки XX ст.)	22
<i>Шевченко Н. В.</i> Козацька колонізація в топоніміці Миколаївщини	25
<i>Шевченко Н. В.</i> Громадська діяльність нотаріуса І. І. Корбуля в Херсонській губернії	28
<i>Ярошенко С. О.</i> Радянські виправно-трудова табори в післявоєнний період	30

РОЗДІЛ 2. Студентські наукові студії

<i>Алімова Я. Є.</i> Перейменування вулиць Миколаєва: проблеми втілення	33
<i>Бардовський П. О.</i> Католицька церква Миколаївщини в період радянського тоталітаризму	35

<i>Данішевська М. О.</i> (Не)подоланий тоталітаризм.....	37
<i>Дрозд К. О.</i> Собор Різдва Пресвятої Богородиці в контексті історико-культурної спадщини Миколаївщини.....	39
<i>Зайонц А. М.</i> Рюмін Володимир Володимирович. «Людина, яка чула майбутнє».....	41
<i>Климчук М. В.</i> Прояви «радянщини» в сучасній Україні – спадщина СРСР.....	43
<i>Котляр О. Ю.</i> «Духовна республіка» Олеся Бердника.....	45
<i>Котов О. Д.</i> Відзнака пошани героям-ольшанцям у Миколаєві.....	46
<i>Крамаренко О. С.</i> Угорська історична спадщина в топонімії України.....	48
<i>Муковніна А. В.</i> Культура «мінливого світу». Японський досвід збереження пам'яток XVII–XIX ст.	50
<i>Олексюк Т. Е.</i> Львівський оперний театр: легенди, вплетені в реальність.....	52
<i>Олійник О. І.</i> Історія розвитку муніципального футбольного клубу «Миколаїв» у часи незалежної України.....	54
<i>Пляс О. А.</i> Миколаївський Адміралтейський собор – культурна спадщина Миколаєва XVIII ст.	57
<i>Погановський А. О.</i> Пам'ятник О. С. Грейгу: історія та сучасність.....	59
<i>Поліщук А. В.</i> Особливості української історичної політики щодо спадщини радянської доби (на прикладі пам'ятників В. І. Леніну).....	61
<i>Пищична Т. М.</i> Об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Азійсько-Тихоокеанського регіону.....	63
<i>Саргсян А. Т.</i> Депортація вірменського населення Криму.....	65
<i>Селіхов К. С.</i> Історія однієї вулиці.....	67
<i>Стригін А. Ю.</i> Проблеми збереження історико-культурної спадщини України на території анексованого Криму.....	68
<i>Фесенко В. О.</i> С. І. Гайдученко – зберегти історію за будь-яку ціну.....	70
<i>Форостеню Д. А.</i> Закон України про декомунізацію й розвиток історичної самосвідомості в Братському районі Миколаївської області.....	72
Відомості про авторів.....	75

РОЗДІЛ 1

Історико-культурна спадщина в контексті відродження самобутності регіонів України (погляди науковців)

УДК 94:72(477)

О. М. Гайдай

Повернення із забуття: пам'ятник І. Г. Харитоненку в Сумах

Іван Герасимович Харитоненко зробив благодійність та меценатство своєрідним чинником стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку. Отримати економічні привілеї, громадське визнання, нагороди, почесні звання без слави мецената та благодійних заслуг було неможливо. Успіх в економіці був тісно пов'язаний із великими грошовими витратами на благодійну справу. Так, уряд того часу не лише намагався підтримувати традиції доброчинності, але й вирішував болючі проблеми соціальних витрат, на які держава майже не виділяла коштів [1].

Капіталіст-благодійник, як називали І. Г. Харитоненка сучасники, подолав шлях від селянина слободи Нижня Сироватка Сумського повіту Харківської губернії до найзаможнішого та відомого цукрозаводчика. Завдяки його наполегливій праці провінційне місто Суми перетворилося на провідний центр цукрово-рафінадної галузі Харківщини. Визнаючи заслуги І. Г. Харитоненка перед містом Суми, вдячні городяни наприкінці XIX ст. вирішили спорудити пам'ятник на його честь.

Зведення монумента здійснювалось за кошти пожертвувань самих городян. У 1899 р. за проектом скульпторів О. М. Опекушина та А. Круазі в середмісті Сум постав пам'ятник І. Г. Харитоненку, загальний вигляд якого був неокласичним. У 1918 р. пам'ятник, а точніше скульптуру, І. Г. Харитоненку знищили більшовики. На постаменті, який лишився, згодом було встановлено фігуру «вождя пролетаріату» В. І. Леніна. Тож основа пам'ятника стала оплотом радянської пропаганди.

Зі здобуттям незалежності України в 1991 р. і підйомом національної свідомості українців Суми стали одним із небагатьох міст на Сході України, де знесли пам'ятник Леніну. До того ж на старий постамент було «повернуто» фігуру видатного городянина І. Г. Харитоненка.

6 червня 1991 р. вийшов спеціальний випуск «Панорами Сумщини» – «Харитоненки без домислів і прикрас» [2]. Це був благодійний випуск, який підтримали об'єднання цукрової промисловості Сумської, Харківської та Курської областей. Тираж – 50 000 примірників. Виручені за продаж газет гроші пішли у фонд відновлення пам'ятника Івану Герасимовичу Харитоненку [3]. І дійсно, у 1996 р. до Дня міста Суми пам'ятник роботи місцевого скульптора Анатолія Аврамовича Івченка було відновлено. За підрахунками автора, у регіональній пресі за 1991 р. з'явилося сім статей, присвячених родині Харитоненків. Серед авторів слід відзначити Г. Петрова, М. Чугая, Л. Яковенко. Вони писали про незвичайну долю Харитоненків [4], про станцію, яка носила ім'я Харитоненка (Білгородська область), яку з невідомих причин було перейменовано на станцію Ільок-Пеньківку [5].

Отже, ми бачимо, що проблема збереження культурно-історичної спадщини та повернення з небуття імен діячів різних галузей повинна й може вирішуватися цивілізовано, як це було зроблено в місті Суми.

Джерела та література

1. Товстоляк Н. М. *Благодійність родини Харитоненків як складник стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку їх українських маєтків* / Н. М. Товстоляк // *Чорноморський літопис : науковий журнал*. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – Випуск 9. – С. 97–103.
2. *Харитоненки без домислів і прикрас* // *Панорама Сумщини*. – 1991. – 6 червня.
3. *Сергиенко М. В. Іван Герасимович Харитоненко глазами сумских краеведов* / М. В. Сергиенко // *Матеріали історико-краєзнавчої конференції до 190-річчя з дня народження І. Г. Харитоненка*. – Суми : ДВНЗ «УАБС», 2012. – С. 70–75.
4. *Петров Г. Кетлін Маррел: доля Харитоненків – незвичайна* / Г. Петров, М. Чугай // *Панорама Сумщини*. – 1991. – 4 липня.
5. *Петров Г. Знищена назва* / Г. Петров // *Панорама Сумщини*. – 1991. – 5 вересня.

УДК 94(477)

А. М. Іовчева

Сакральність княжої влади в Київській Русі IX–XI ст.

Київська Русь, одне з найбільших державних утворень ранньосередньовічної Європи, за формою правління визначалася як ранньофеодальна монархія, що трималася на системі розподільного землеволодіння. За формою державного устрою це була федерація земель, на яких про-

живали окремі племена на чолі із власними правителями. За політичним режимом Давньоруську державу відносять до автократії з певними ознаками патримоніальності та спадковістю престолонаслідування. Законодавча, виконавча та судова гілки влади належали великому князю Київському, який уособлював військову, політичну та сакральну владу.

Характерна особливість Давньоруської держави – архаїчне уявлення про князя як сакральне тіло, справою якого було володарювання. Так, у Київській Русі не прижився християнський обряд миропомазання сюзерена, а церемонія вступу на престол чергового володаря жодного разу не була детально вимальована літописцем: кожен із князів Рюриковичів від народження сприймався володарем, який не потребував для прийняття влади жодної особливої церемонії. Від самого дитинства князь виховувався як володар та воїн, не тільки на героїчному прикладі своїх предків, а й на античних (пізніше – біблійних) взірцях. Починаючи від вибору особливого княжого імені і закінчуючи атмосферою урочистої ритуальності й обрядовості, якою були огорнуті дії, рішення й навіть лексика князів, володар знаходився в статусі обраності та елітарності, що прищеплювало сприйняття унікальності та важливості княжої влади. Князь був необхідним і ключовим елементом державності. Статус безкнязівства порушував нормальне життя країни та її регіонів, що тягнуло за собою дестабілізаційні внутрішні негаразди й послаблення можливості захисту від зовнішніх ворогів. Про сакральність княжої влади свідчать і прізвиська київських князів: Олег Віщий, Володимир Красне Сонечко.

Сакральна влада князя досить виразно проявилася за князя Володимира – під час спроби формування державного язичницького пантеону, а пізніше – у вигляді т. зв. «вибору віри». Певні риси сакральності княжої влади збереглися і після прийняття християнства, коли князь фактично призначав митрополита та єпископів, а наявність єпископського столу в удільному князівстві ставала обов'язковою умовою його існування. Відомий дослідник ідей та уявлень українського середньовіччя Наталя Яковенко писала з цього приводу: «Освячуючи сходження на престол чи приймаючи присяги при укладанні договорів, представники Церкви надавали світським владам законності». Наявність єпископської кафедри нібито засвідчувала самостійність князівства, його спроможність розвиватися та захищати свої землі, тому напередодні монгольської навали в Київській метрополії існувало 16 таких кафедр, що збіглося з кількістю та кордонами найбільших тодішніх руських князівств.

Княжа влада фактично ототожнювалась із Давньоруською державою, а постать князя вважалася найбільшим мірилом доброчесності,

порядності та благодійності. Авторитет князя Київського не дозволяв жодним чином ставити під сумнів рішення, які ним приймалися, та політику держави, яка ним реалізовувалася. Спадкоємець роду Рюриковичів сприймався як надлюдина, народжена для влади та наділена мудрістю, мужністю й хоробрістю захищати державу від зовнішніх ворогів.

Тож потрібно зазначити, що інститут княжої влади часів Київської Русі IX–XII ст. був наділений характеристиками архаїчності та сакральності, що дозволяло князю за рахунок безсумнівної віри в його владні повноваження фактично одноосібно керувати Київською державою та визначати вектори її розвитку на зовнішньополітичній арені тогочасного світу.

УДК 94(477.7)«Бойко-Блохін»

Я. І. Карлюк

Юрій Бойко-Блохін в Об'єднанні українських екзильних письменників «Слово»

Еміграційна діяльність Юрія Бойка-Блохіна почалася з 1944 р., коли майбутній професор емігрував до Німеччини. Не можна оминати роботи професора в Об'єднанні українських письменників «Слово» – організації екзильних українських письменників-літературознавців, критиків, митців [1, с. 67].

Сама ідея організувати українських письменників у діаспорі виникла ще в 1954 р., коли більша частина українських письменників (починаючи з 1949 р.) переселилася до Північної та Південної Америки й Австралії. Спершу була думка продовжувати діяльність заснованого ще в 1945 р. в Німеччині об'єднання МУР (Мистецький український рух), який унаслідок переселення його членів за океан перестав існувати, але нові обставини змусили шукати нові форми організації, хоча мета залишилася та ж сама: об'єднати письменників, забезпечити сприятливі умови для творчого життя, створити відповідну матеріальну базу для допомоги письменникам, видавати літературний журнал.

25 червня 1954 р. в м. Мюнхен зібрались декілька десятків письменників і працівників літературознавства, щоб спільно обміркувати можливості подальшої літературної діяльності [5, с. 304]. На цій нараді було постановлено створити Об'єднання українських письменників (ОУП) еміграції, назвавши його «Словом». До установчих зборів був складений статут, де зазначалася мета, структура, завдання «Слова».

Офіційно стало існувати «Слово» ухвалою письменників 1 січня 1957 р., коли було прийнято Статут ОУП «Слова», підписаний 22 членами й кореспондентським способом від Європи – 34 особами, які стали теж членами «Слова» [3, с. 69].

Спочатку «Слово» було задумане як організація українських письменників у США, але воно відразу мусило поширити свій вплив на інші країни та континенти, де на той час було багато українських письменників.

Перший збірник «Слова» вийшов у 1962 р. обсягом 500 сторінок, а в 1964 р. – другий Збірник, у якому взяли участь понад 50 літераторів. Того ж року 26–27 грудня відбувся II з'їзд українських письменників, де було розглянуто становище літератури в світі і в Україні. І так проходили наступні з'їзди та виходили друком збірники, яких нараховувалося 13 [4, с. 314].

Після смерті голови Європейської філії ОУП «Слово» І. Багряного через два роки, восени 1968 р., на III з'їзді «Слова» Юрія Гавриловича Бойка-Блохіна було обрано головою Європейської філії «Слова», де він розгорнув діяльність [2, с. 116].

28–29 листопада 1970 р. відбувся IV з'їзд Українських письменників Нью-Йорку, де Юрія Бойка-Блохіна було обрано до складу Президії. На III з'їзді розглядалося питання про посилення нової хвилі переслідувань, арештів українських письменників. Уже в 1966 р. на 34-му Інтернаціональному конгресі група українських письменників висунула протести проти арешту Івана Дзюби та Івана Світличного. Представники «Слова» взяли теж участь у з'їзді Міжнародної амністії у Вашингтоні, де виступили на захист цих українських письменників [3, с. 67].

Треба зазначити, що в той час, коли Юрій Бойко-Блохін був головою європейського «Слова», діяльність організації було піднесено на якісно новий рівень, відбувалися численні конференції за участі українських письменників, друкувалися збірники, підручники. З епістолярної спадщини Бойка-Блохіна можна зробити висновок, що він неодноразово листувався з політичними особами м. Мюнхен, закликаючи громаду міста підтримати українських емігрантів, особливо наголошуючи на утисках української інтелігенції в екзилі.

Джерела та література

1. Олійник О. До 90-річчя Юрія Бойка-Блохіна / Ольга Олійник // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 41–43.
2. Тетерина-Блохін Д. Діяльність Юрія Бойка-Блохіна в німецькому світі (До 100-річчя від Дня народження професора) / Дарина Тетерина-Блохін. – Переяслав-Хмельницький : Наука, 2009. – 400 с.

3. Тетерина-Блохін Д. Об'єднання українських письменників «Слово» на еміграції в Європі / Дарина Тетерина-Блохін. – Київ ; Мюнхен : СКД, 2005. – 178 с.
4. Тетерина-Блохін Д. Короткі штрихи історії ОУН та політичної діяльності Юрія Бойко-Блохіна (до 70-ти річчя ОУН та 90-річчя з дня народження Ю. Бойка-Блохіна) / Дарина Тетерина-Блохін. – Мюнхен ; Київ : Наукова думка, 1999. – Том II. – 280 с.
5. Тетерина-Блохін Д. Епістолярна спадщина Юрія Бойко-Блохіна / Дарина Тетерина-Блохін. – Мюнхен ; Тернопіль : Видавничий центр «Вектор», 2014. – Т. 2. – 500 с.

УДК 908(477.73)

Ю. В. Котляр

Морські крилаті коні – символи Миколаєва

З обох боків «Брами Миколаївського адміралтейства» збереглися зображення міфологічних істот – коней із риб'ячими хвостами та крилами. Саме ці зображення можуть служити своєрідним ключем до розуміння сакральності цього місця. Коні часто ставали героями міфів і легенд різних народів світу. Це «єдиноріг», «пегас», «кентавр», «скіфос», і, звичайно, «гіппокамп» – у грецькій міфології морський кінь із риб'ячим хвостом. Виходячи із зазначених назв міфічних коней, найбільш близькими до миколаївських зображень є «гіппокампи». Зображення морських коней є своєрідним символом міст – центрів суднобудування. Проте миколаївські «гіппокампи» містять у собі ще одну загадку.

Дореволюційні історики Брун і Браун вказували, що в ольвійські часи (2,5 тис. років тому) на території Миколаєва було поселення Ніюссон. Їхня точка зору опосередковано підтверджується картографом XVI ст. А. Ортелієм, який вважав, що саме тут у далекі античні часи стояло невідоме нині місто Ніюссон Птолемея [1]. Місцеві археологи вважають, що на території сучасної площі Комунарів знаходиться некрополь стародавнього античного міста. На наш погляд, більш імовірним здається розміщення на площі Комунарів некрополя міста Канкід, який простежується в джерелах, пов'язаних з Ольвією, а нами асоціюється з частково дослідженим І. Снитком поселенням Миколаїв – VI [2].

Сучасні археологічні знахідки довели, що на ділянці парку імені 61 Комунара розташоване стародавнє кладовище. Виявлено розпізнавальні знаки, надгробки та інвентар поховань, понад 400 артефактів (кераміка, залізні наконечники стріл, списів, намистинки). Більшість ґрунтових могил відзначена нагромадженням каменів. Такий спосіб

поховань деякі дослідники вважають скіфським, хоча некрополь, поза будь-яких сумнівами, належить грецькому населенню [3].

Виходячи з гіпотези про існування некрополя міста Канкід на площі Комунарів, повернемося до зображення морських коней. Й уточни-мо деякі моменти, пов'язані зі сприйняттям коней у стародавніх віруваннях. Кінь – це мовчазний супутник покійного в княжих похованнях. Він зображувався як засіб пересування для езотеричних героїв. Кінь як міфічний символ у культурах, які зробили свій внесок у становлення середньовіччя, дволикий. Одна іпостась його героїчна, солярна. Інша – похоронна та хтонічна. У ролі дійової особи міфів його вигляд пов'язаний із пекельними силами, підземним царством. Кінь – і супутник у мандрах героя, і його помічник під час випробувань, і порадник, що володіє даром мови, і тварина, яку необхідно пожертвувати покійному й використовувати як провідника душі в потойбічному світі [4].

У зв'язку із зазначеними міркуваннями певні точки дотику можна знайти також у назві Південного Бугу. Цікаво, що в літописах річка Південний Буг, яка впадає в Дніпро-Бузький лиман, на берегах якої стоїть Миколаїв, іменувалася «Богъ», «Бъоухгъ», а деякі вчені вважають, що готи пов'язували річку Буг із підземним царством Нібелунгів [5, с. 57–58].

Отже, зображення морського коня біля «Брами Миколаївського адміралтейства» несе в собі глибокий сакральний символ. Перед нами – зображення коня з крилами, який забирає душі померлих або є священним символом підземного царства мертвих. З іншого боку, миколаївські морські коні – символ Посейдона, якому приписують землетруси, шторми, урагани та зміни течій річок. У більш сучасній інтерпретації «гіппокампи» – символи суднобудування.

Джерела та література

1. Бойчук С. В. К юбилею города. Николаев: некоторые аспекты истории и статистики времени (1784–1917 гг.) [Электронный ресурс]. – Ч. I. Предисловие. – Режим доступа : <http://www.familyface.org/article.php?id=1314>.
2. Снытко И. Поселение Николаева – VI, как северный форпост Ольвийского государства / И. Снытко // Південна Україна: проблеми історичних досліджень. Збірник наукових праць. – Ч. I. – Миколаїв : МДП, 1998. – С. 25–29.
3. В парке имени 61 Коммунара николаевские археологи обнаружили некрополь IV века до нашей эры [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.niknews.mk.ua/2011/06/21/v-parke-imeni-61-kommunara-nikolaevskie-arхеologi-obnaruzhili-nekropol-iv-veka-do-nashej-ery/>.
4. Лошадь в мифах и легендах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tomichka.ru/forum/index.php?topic=547.0>.
5. Корчагин В. Николаевские подземелья: поиски призраков? / В. Корчагин // Вокруг света. – 1999. – № 1. – С. 54–58.

**Чому потрібно позбутися символів тоталітарного минулого:
культурфілософський аналіз**

Мова, міфологія, релігія, мистецтво, політика, наука – усе життя людства пронизане символами, знаками, образами, які невинно постають в історії з людського досвіду. Деякі люди не звертають жодної уваги на знаки-символи, вважаючи їх своєрідним «пережитковим» явищем. Український етнофілософ В. Шаян прокоментував це уявлення так: «Хто відкидає містику і символіку, тому ми скажемо, що він не повинен уживати ніяких символів, бо вони для нього не мають ніякого значення. Однак факт, що неграмотний або відкидає, або не сприймає значення азбуки, зовсім не означає, що азбука не має ніякого значення» [1, с. 765]. Філософ не випадково порівняв символи з азбукою, адже в основі семіотики (науки про знаки) лежить припущення, що властивості мови пояснюються через властивості знаку.

Вочевидь, розпізнавання символів прямо залежить від інтелектуального та культурного рівня суб'єкта, його етнонаціональної, політичної самоідентифікації. Філософ Е. Касирер вважав, що зневага до символіки свідчить про відсутність культури.

Зрозуміти це наочно можна через поняття Логосу античної філософії, за якою Логос («слово») є знаком порядку (космосу, життя) на противагу німоті (хаосу, смерті). Якщо культура виступає тотожністю Логосу, то відсутність її – німоти. У працях Ю. Лотмана пояснено, що «на тлі не-культури культура постає як знакова система» [2]. У семіотиці існує велика кількість типологій та класифікацій символів, серед них можна виокремити такі, що є «глобальними», і ті, що мають значення етнонаціональних. Боротьба символів у наш час носить глобальний характер і є відображенням соціально-політичних процесів, що відбуваються в житті людства.

За Ф. де Сосюром, знак-символ є «річ», що призначена для передавання [3]. Знаки набувають смислу не самі в собі, а переважно в системі. Символи можуть стати засобами зв'язку й комунікації різних рівнів реальності, наприклад від мовчазного двомірного малюнка на стіні до галасливого мітингу тієї чи іншої соціальної групи та вчинення тих чи інших дій, включення реальних механізмів керування масами. Отже, символи виконують моделювальну та спонукальну функції. За І. Дамаскіним, існує 6 категорій образів, кожен з яких має свої функції. Один із таких типів – «міметичні або історичні образи, що трансформуються в

духовно-моральнісні, дидактичні – це образи, що слугують пригадуванню минулого, аби ми уникали зла й прагнули добродетельності» [4, с. 401–402]. Символізм визначає тип того чи іншого світогляду, прихильність до тих чи інших ідей та ідеологій. А це означає, що символи можуть видозмінювати реальність: ідея – дія – матеріальний об'єкт.

Саме у світлі цих філософських детермінант пропонуємо здійснювати й культурфілософський аналіз «декомунізаційного пакету законів», прийнятого в травні 2015 р. Один із законів «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [5] набув чинності з 21 травня 2015 р.

І хоча глобалізований Захід по-різному відреагував на ці закони, ми повинні усвідомлювати, що Україна має власний досвід – досвід народу, який зазнав від тоталітарного режиму чи не найбільших людських, моральних і матеріальних втрат. Ці злочини комуністичного свавілля не повинні повторитися ніколи. На думку історика В. В'ятровича, відсутність політики декомунізації України після проголошення незалежності стала однією з причин, що призвели до «неорадянського рваншу режиму Януковича». Як стверджують психологи, навіть якщо наш розум і не осягає символів, вони все одно діють на підсвідомому рівні, тому що наше несвідомо визнає їх існування. Якщо ми змирилися з тим, що, приміром, серп і молот як архітектурна деталь продовжують висіти понад 20 років від проголошення незалежності, то це означає лише одне – щось у нашій державі не так.

В Україні є чим замінити символи тоталітарного режиму – маємо власні етнонаціональні символи, імена героїв, які боролися за вільну самобутню державу. У нас є власна традиційна, мистецька, етнокультурна спадщина, яка включає й рідні міфи, й орнаментику, і символіку, які для українців уже стали священними архетипами. За К. Г. Юнгом «архетипові образи самі по собі належать до найвищих цінностей людської душі; саме вони з незапам'ятних часів населяли небеса всіх народів. І відмова від них завдала б нищівних втрат» [7, с. 221].

Джерела та література

1. Шаян В. Віра предків наших / Володимир Шаян. – Гамільтон, Канада, 1987.
2. Лотман Ю. Статті по семиотике и топологии культуры / Юрий Лотман. – Таллін : «Александра», 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm>.
3. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. – К. : Основи, 1998.
4. Дамаскин И. Полн. собр. соч. / Иоанн Дамаскин. – СПб., 1913. – Т. I.
5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропа-

- ганди їхньої символіки» [Електронний ресурс] // ВВР. – 2015. – № 26. – Ст. 219. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>.
6. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія [Електронний ресурс] / Володимир В'ятрович. – Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya#sthash.QAJAleYU.dpuf>.
  7. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов / Карл Густав Юнг. – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996.

УДК 908(477.73)

І. С. Міронова

Миколаїв – місто європейське?

Миколаїв закладено 1789 р. князем Г. Потьомкіним на півострові при злитті річок Інгул та Південного Буг як флотське й корабельне місто Російської імперії. Будувалося воно за складеним російським архітектором І. Старовим планом – із прямими вулицями і кварталами правильної форми. І. Старов спроектував головну міську площу Миколаєва, Адміралтейський собор, церкву й фонтан у Богоявленську. Пройшовши стажування у Франції та Італії, вивчаючи містобудування в Шарля де Вайї, архітектор надалі використовував свої навички в проектуванні провінційних міст імперії, що створило йому авторитет у Західній Європі. Отже, зважаючи на план забудови міста визнаним авторитетним архітектором, ми можемо вважати Миколаїв збудованим за європейським зразком. Крім цього, першими будівничими міста стали представники багатьох народів. Разом з українцями та росіянами сюди принесли свою майстерність англійці (Абріан, Крєвін), італійці (Каніор, Фризеветті), німці (Вунш), французи (Банкалерей), греки (Аліаній, Портарій) тощо. Серед військових губернаторів та міських голів були французи (Траверсе, Рено, Кроун), греки (Аркас та Манганарі), німці (Берг, Глазенап) та ін. [1].

А чи можемо ми вважати міста, збудовані в часи Російської імперії, європейськими? Звернемося до концепції європейської історії, представленій в роботі професора Лондонського університету Н. Девіса «Історія Європи», якої дотримувалися Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Е. Бьорк, У. Блейк та ін. і спробуємо проаналізувати її на прикладі нашого міста. В основу концепції покладено географічну приналежність країн до європейського континенту [2].

«Європа» – поняття порівняно нове. У ході складного процесу розвитку ідей з XIV до XIX ст. воно витіснило старе поняття «Християнський світ». На думку Н. Девіса, остаточне розуміння поняття «Євро-

па» склалося в 1796 р., коли Е. Бьорк написав: «Кожен європеєць у себе вдома у будь-якій частині Європи» [3]. Кордони Європи визначаються її морським узбережжям. Стародавні джерела встановили розподіл між Європою та Азією вздовж лінії Геллеспонт – Дон. Енциклопедист XIV ст. Дж. Тревіс дав більш точне визначення: «Європа починається на р. Танаїс [Дон] і простягається вздовж Північного океану до кінця Іспанії. Східна та південна її частини піднімаються із моря, яке називається Понт [Чорне море], і з'єднуються з Великим морем [Середземним] і закінчуються біля островів Кадиш [Гібралтар] ...» [4]. Отже, зазначаючи, що Миколаївська область омивається Чорним морем, можемо говорити про Миколаїв як про європейське місто в географічних параметрах.

Але понад 500 років кардинальною проблемою у визначенні кордонів Європи було питання: включати або не включати до неї Росію. Упродовж усієї нової історії православна, автократична, економічно відстала, але географічно дедалі ширша держава погано підходила Європі. Західні сусіди Росії частіше знаходили причини, щоб не відносити її до такої. Самі «русские» ніколи не були впевнені, чи хочуть вони їй належати. Але російський уряд наполягав на тому, що він є європейським. Незважаючи на той факт, що територія Російської імперії простягалася через всю Азію аж до Північної Америки, Катерина II заявила в 1767 р., що «Росія – європейська держава» [5]. Урешті, Русь була невід'ємною частиною християнського світу вже з X ст., а Російська імперія – неодмінним учасником дипломатичних союзів. Це призвело до того, що Російську імперію визнали частиною Європи.

Миколаїв завжди був привабливим для інвестування іноземцями містом. У 1895–1897 рр. бельгійцями Г. Франсуа та Е. Делуа засновано суднобудівний і механічний заводи, які 1907 р. злилися в один – «Наваль» [6]. У 1911 р. відкрито завод Російського суднобудівного товариства «Руссуд», який за технічним рівнем вважався одним із найкращих у Європі [7]. 1862 р. засновано морський комерційний порт, який наприкінці XIX ст. посів третє місце в імперії за обсягами торгівлі з іноземними державами.

У роки радянської влади Миколаїв був одним із найбільших центрів суднобудування в СРСР. Сьогодні Миколаївщина перейшла на новий історичний етап – становлення на європейський шлях розвитку. Але яке значення вона має як для України, так і для Європи в цілому? Миколаївська область належить до території Чорноморського басейну, а Миколаїв є важливим портовим містом регіону. У реаліях сьогодення іноземне інвестування відіграє важливу роль. На теренах Миколаївщини створено такі підприємства з іноземними інвестиціями, як ТОВ

«Сандора», ЗАТ «Лакталіс Миколаїв», ТОВ «Морський спеціалізований порт «Ніка-Тера», ТОВ «Миколаївський глиноземний завод», ТОВ «Нібулон» тощо [8]. Хоча недостатнє інвестування все ж таки залишається головною проблемою міста.

Отже, виходячи з концепції європейської історії та історичного розвитку Миколаєва, можемо з упевненістю стверджувати, що Миколаїв – місто європейське за географічними, промисловими та торговельними показниками. А чи стане воно таким у культурному й духовному вимірах? Чи зможуть українці, зокрема миколаївці, визнати себе європейцями як представники європейської культури, освіченості та європейського способу життя? Це є питанням часу.

Джерела та література

1. Бойчук С. *Народи світу в географії та культурі Миколаївської землі* / С. Бойчук // *Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону*. – Миколаїв : Атол, 2008. – С. 19.
2. Девіс Н. *История Европы* / Н. Девіс. – М. : ООО «Издательство АСТ»; ООО «Транзиткнига», 2004. – С. 5–12.
3. *Там само*. – С. 6.
4. *Там само*.
5. *Там само*. – С. 8.
6. Бугаєвська Ю. А. *З історії миколаївського суднобудівного заводу «Наваль» (нині ДАХК «ЧЗ» [Електронний ресурс]* / Ю. А. Бугаєвська. – Режим доступу : <http://mk.archives.gov.ua/newsm/314-z-istorii-vykolaivskogo-zavodu-naval.html>.
7. Шинкаренко А. *Завод Русского судостроительного общества (Руссуд) [Електронний ресурс]* / А. Шинкаренко. – Режим доступу : <http://bazar.nikolaev.ua/node/603>.
8. *Там само*.

УДК 908(477.73)

О. С. Морозова

Навіщо змінювати старі назви?

Якщо людина живе в оточенні тоталітарної пропаганди і не помічає її, значить пропаганда досягнула своєї мети.

(Вацлав Гавел)

Питання про те, навіщо змінювати старі назви вулиць чи міст, демонтувати старі пам'ятники є актуальними вже тривалий час. При цьому частина суспільства вважає, апелюючи до історії, що ніхто не в

праві змінювати минуле. Дійсно, старі назви – це наші корені, наша історія, до них треба ставитися з обережністю й повагою. Їх не можна змінювати, як не можна виправляти історію. Але насправді ця дискусія – не так про минуле, скільки про майбутнє. Сьогодні перед суспільством постає питання про те, що з минулого нам потрібно в майбутньому? Що варто передати від предків до нащадків?

Топоніми – це символічне середовище, що нас оточує й має велике значення для духовного розвитку суспільства. Назви бувають природні й штучні. Природні мають давнє походження, відображають індивідуальні риси міста, його колорит. Такі назви (Веселинівська вулиця, Одеське шосе) викликають інтерес до краєзнавства тощо. Штучні назви часто пов'язані з місцями діяльності історичних фігур (М. Аркас), часто вони географічно довірливі й слугують збереженню пам'яті про славних представників нації (лікар Д. Самойлович, астроном К. Кнорре, академік В. Образцов).

За радянських часів велася широка кампанія штучних перейменувань на честь ідеологів і діячів більшовицької революції й міжнародного комуністичного руху. При цьому вони змінювалися залежності від того, хто в цей момент був у фаворі правлячої партії. Після смерті В. Леніна (1924 р.) Миколаївська губерньська рада ухвалила рішення про перейменування Миколаєва у Вірноленінськ, але уряд не затвердив його. Натомість до сьогодні в місті зберіглася велика кількість назв на честь Леніна, Дзержинського й інших комуністичних діячів. Початок цьому процесу поклав декрет Раднаркому «О снятии памятников, воздвигнутых в честь царей и их слуг, и выработке памятников Российской социалистической революции» (квітень 1918 р.), підписаний Леніним, Луначарським й Сталіним, а пізніше названий «ленинским планом монументальной пропаганды». Викорінення історичних топонімів стало частиною цілеспрямованої боротьби з історичною пам'яттю народу. Відтоді з історичної мапи Миколаєва були витіснені імена відомих миколаївців, а імена різного роду «героїв революції» (Акім, Чигрин, Скороходов), що їх витіснили, стали відомі завдяки пропаганді сталінського часу, що потребував прикладів для виховання «строителей коммунизма» [1, с. 3–5].

Але не слід забувати, що наявність радянських символів, імен живить прокомуністичні настрої населення, закріплює їхній статус як своєрідну цінність, формує в молодого покоління звикання до них, смиренне ставлення, позбавлене власного бачення й усвідомлення. Крім того, не слід забувати, що Миколаїв – це сучасна незалежна Україна, і повернення до історичних назв, заміна радянських топонімів на назви, пов'язані з творами неминущих цінностей української та

світової культури, науки тощо допоможе відновити історичну спадкоємність нашої держави, сприятиме демократизації українського суспільства, його просуванню до засадничих європейських цінностей.

Сьогодні процес відмови від радянських символів набув більшої актуальності й форми цілеспрямованої державної політики. У межах виконання Указу Президента України Петра Порошенка «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» від 23 серпня 2014 р. № 667/2014 [2] Інститутом національної пам'яті України розроблено список осіб, причетних до боротьби проти незалежної України, організації голодоморів та політичних репресій, чиїми іменами названо вулиці та інші топоніми в Україні [3]. Згідно з українським законодавством та світовою практикою, питання щодо зміни топонімів мають вирішувати місцеві громади. Вони можуть повернути історичну (докомуністичну) назву чи присвятити її якомусь із місцевих або загальнонаціональних героїв.

Рішенням Миколаївської міської ради від 15 вересня 2015 р. в місті було сформовано Комісію з питань найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів та інших споруд для увічнення пам'яті відомих громадян, назв і дат історичних подій, пов'язаних з історією України й Миколаєва тощо (очільник – заступник міського голови Миколаєва Є. В. Шевченко). До складу комісії увійшли вчені-історики, краснзнавці, мовознавці, громадські діячі міста. Будемо сподіватись, що діяльність «Комісії» позбавить місто радянських штампів і поверне його історичне забарвлення й самобутність.

Джерела та література

1. Сорочан А. Н. *Право на пам'ять* / А. Н. Сорочан. – Николаев, 2014. – 164 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/politika/poroshenko-ridpisav-zakon-pro-dekomunizaciyu427540.html> (15.10.2015).
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/perejmenuvannja-vulyc.pdf>.

УДК 94(477)«192/196»

Л. С. Недбай

Сталінські репресії

У період становлення нової демократичної держави значно зріс інтерес громадськості до історії України, особливо до сторінок, що не були достатньо висвітлені внаслідок ідеологічної заангажованості,

кон'юнктурних міркувань і протягом тривалого часу подавались у спотвореному вигляді. Саме до них належать проблеми, пов'язані з політичними репресіями в радянському суспільстві. Сьогодні для більшості людей складно розібратися в причинах трагічних подій, що обірвали чи понівечили життя мільйонів співвітчизників. Крім наукових, морально-етичних цілей, на перший план виступає прикладне значення подібних досліджень. Сучасники переконались: не можна трактувати терор і насильство як минулі біди, якими означились попередні етапи історії країни. Час показав, що терор – це застаріла хвороба суспільства, притаманна йому в разі стрибкоподібного розвитку. Пошуки шляхів подолання цієї недуги – найважливіше завдання суспільного організму.

Тема масових репресій привертає увагу радянської та світової громадськості вже багато років, починаючи з проголошення М. С. Хрущовим таємної доповіді про культ особи Й. В. Сталіна на XX з'їзді КПРС [1]. Масштаби злочинів, скоєних тоталітарною державою в умовах абсолютної таємниці, стали остаточно відомими під час другої кампанії десталінізації, здійсненої М. С. Горбачовим у роки перебудови [1].

Концентрація й оприлюднення всієї можливої інформації про масові репресії сталінської доби повинні здійснюватися одночасно з осмисленням нагромаджених фактів, установленням причинно-наслідкових зв'язків між ними, виявленням безпосередніх і віддалених наслідків репресій.

Важким спадком минулого стали масові репресії, свавілля й беззаконня, які чинились сталінським керівництвом від імені революції, партії, народу.

Розпочата з середини 20-х рр. XX ст. наруга над честю та самим життям співвітчизників тривала з найжорсткішою послідовністю кілька десятиліть. Тисячі людей було піддано моральним і фізичним катуванням, багатьох винищено. Життя їхніх і близьких було перетворено на безпросвітну смугу принижень і страждань. Й. В. Сталін і його оточення привласнили практично необмежену владу, позбавивши радянський народ свобод, які були даровані йому в роки революції. Масові репресії здійснювалися здебільшого шляхом позасудових розправ через так звані особливі наради, колегії, «трійки» і «двійки». Однак і в судах зневажалися елементарні норми судочинства [2].

Відновлення справедливості, розпочате XX з'їздом КПРС, велося непослідовно і, по суті, припинилося в другій половині 60-х рр. XX ст. [3].

Сьогодні ще не піднято тисячі судових справ. Пляму несправедливості досі не знято з радянських людей, невинно постраждалих під час насильницької колективізації, виселених із сім'ями у віддалені райони

без засобів до існування, без права голосу, навіть без оголошення терміну позбавлення волі.

На основі архівних документів, опублікованих джерел, монографічної літератури на матеріалах південно-західного регіону України встановлено, що політичні репресії тривали десятиліттями [4].

Створення радянського суспільно-економічного ладу було можливе лише в ситуації силового тиску. Унаслідок цього масові репресії аж до смерті Й. В. Сталіна були постійним методом державного управління. Правляча верхівка особливо боялася можливих сепаратистських виступів з боку населення України – на той час союзної республіки, яка за економічним та людським потенціалом не поступалася всім іншим національним республікам, разом узятим. Потенціальну загрозу центр намагався відвернути превентивними репресіями.

Джерела та література

1. Шитюк М. М. *Масові репресії на території Миколаївщини (30-ті роки ХХ століття)* / М. М. Шитюк // *Український історичний журнал*. – 1998. – № 1. – С. 94–99.
2. Шитюк М. М. *Еволюція репресивно-каральної системи радянської України* // *Український історичний журнал*. – 2001. – № 3. – С. 128–142.
3. Шитюк М. М. *Повернення з забуття. Перша завідуюча обласним відділом освіти* / М. М. Шитюк // *Вересень*. – 1996. – № 2. – С. 42–46.
4. Нікітін В. І. *Репресовані краєзнавці Миколаївщини* / В. І. Нікітін // *Краєзнавство*. – 1999. – № 1–4. – С. 134–139.

UDK 327(5–12)

I. E. Podbereznykh

The Role of Cultural Factors of the ASEAN Community

Cultural development is one of the three main areas of the establishment of ASEAN Community in 2015. For today 90 percent indicators planned in culture to create the ASEAN Community were performed by the member countries of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). The results of the 6th conference of ministers of member countries of ASEAN, held April, 19–20 2014 in Vietnamese city Hue are the new desire confirmation of these countries to create ASEAN Community with a common cultural coloring.

There are more than 600 million people in ASEAN countries. Southeast Asia has become one of the leading regions by the number of world cultural heritage objects recognized by UNESCO, not in population only [1]. During

the last conference of culture ministers of member countries of ASEAN General Secretary ASEAN Le Luong Minh reported that 21 of the 33 world cultural heritage objects recognized by UNESCO are in Commonwealth countries. It is about a great potential for tourism development these countries have [2].

Despite the economic crisis, Southeast Asia has always been an attractive region for tourists. The expansion of various services in this area actually helped in creating of workplaces, reducing poverty disparities in levels of development between ASEAN member countries and thus accelerating the pace of socio-economic development of countries [5]. Particular attention is paid to expanding of cooperation in tourism in the ASEAN countries. Deputy Head of the Department of Tourism of the Philippines Ramon Dzhimenes said: «The ASEAN countries are closely cooperating with each other and assist each other in the development of tourism in order to increase the attractiveness of the region. All 10 member states of ASEAN are making joint efforts to create a large single tourism market in the ASEAN Community» [4].

However, experts say, a quality strategy should be worked out to the diversity of cultural traditions of each country contributed to the common sustainable development of the region. Every resident of ASEAN should know about cultural traditions not only of their country, but also of other countries in the region [3].

In such circumstances, 6th conference of culture ministers of member countries of ASEAN attracted the attention of global and regional public. They discussed the role of art and culture. The members of forum highlighted importance of culture factor in the process of creating the Community at all.

They also indicated the need to conducting of a dialogue and experience exchanging among partner countries. There was made a new step in the expansion of cultural cooperation with the Republic of Korea, ASEAN, Japan and China during the 6th conference of culture ministers of member countries of ASEAN. That's what Minister of Culture, Sports and Tourism of Vietnam Hoang Tuan Anh said about it: «The ASEAN countries always take the initiative in determining the form of close cooperation with the parties of the dialogue, especially with China, Japan and Republic of Korea. As for Japan, we propose a new policy of cultural exchange in Asia and a project called «Please look at Asia», which began the creation of the Asia Center by the Japan Foundation cultural exchange. The purpose of these measures is the expansion of cultural cooperation between ASEAN and the countries parties of the dialogue» [4].

It should be noted in the fullest sense that in creation of the ASEAN Community, ASEAN countries face the great difficulties, in particular, the diversity of languages, cultures, religions and levels of development. How-

ever, regional public strongly believes that ASEAN Community will be formed with a unique cultural coloring with the help of present determination and specific plan.

References

1. Васильев Л. Е. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев [и др.]. – М. : ФОРУМ, 2010. – 368 с.
2. Политическая культура и деловая этика стран Востока / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова; Ин-т изучения стран Азии и Африки, Центр изучения соврем. проблем Юго-Восточной Азии и стран Азиатско-Тихоокеанского региона. – Москва : Ключ-С, 2006. – 352 с.
3. Чешков М. Возрождение Востока и развивающиеся страны в мировом контексте / М. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 11. – С. 69–80.
4. Joint Media Statement the 6th Meeting of the ASEAN Ministers Responsible for Culture and Arts Meeting 20 April 2014, Hue City, Vietnam [Electronic resources]. – Mode of access : <http://www.asean.org/news/asean-secretariat-news/item/joint-media-statement-the-6th-meeting-of-the-asean-ministers-responsible-for-culture-and-arts-meeting-20-april-2014-hue-city-viet-nam>.
5. Buzan B. Culture and International Society / B. Buzan // International Affairs. – 2010. – № 1. – P. 1–25.

УДК 902.01(477)

І. В. Піструїл, А. В. Главенчук

Про стан збереженості пам'яток кам'яного віку долини ріки Бакшали

За час вивчення кам'яного віку в степах Північно-Західного Причорномор'я було відкрито велику кількість пам'яток. Накопичені матеріали широко використовуються для культурно-історичної та соціально-економічної реконструкції життя стародавніх колективів людей. Значний інтерес викликають археологічні матеріали пам'яток, отриманих унаслідок археологічних розкопок. Перш за все, це мікрорегіон нижньої течії р. Бакшали, де знайдено близько 30 пам'яток кам'яного віку [напр.: 1 та інші].

На декількох із цих пам'яток проводились стаціонарні археологічні дослідження (Анетівка 1, Анетівка 2, Анетівка 13, Анетівка 22) [2]. Хронологічно ці стоянки датуються в межах від ранньої пори верхнього палеоліту до середньої пори пізнього палеоліту (~ 28–18 тис. років тому). Постійно вивчається тільки поселення Анетівка 2 [3].

Інші пам'ятки регіону репрезентовано різною кількістю археологічного матеріалу: від колекцій із десятками кременів до колекцій із сотнями кременевих виробів. Прикладом місцезнаходжень із невеликою кількістю археологічного матеріалу є пам'ятки Анетівка 4, Анетівка 6, Анетівка 8, Анетівка 9 та інші. На цих пам'ятках зібрано від 20 до 100 кременевих виробів, які можна датувати в досить широких хронологічних межах доби кам'яного віку. Індустріальну приналежність цієї групи пам'яток за наявними матеріалами встановити неможливо.

На інших місцезнаходженнях зібрано досить великі колекції знахідок (сотні кременевих знарядь). Прикладом є пам'ятки Анетівка 3, Анетівка 5, Анетівка 6а, Анетівка 15, Анетівка 17 та інші. На деяких пам'ятках проведено шурфування. Аналіз колекцій цих місцезнаходжень надає можливість залучати їх до реконструкції культурно-історичного процесу та господарської діяльності. Перш за все, це пам'ятки, пов'язані з родовищами кременю (стоянка Анетівка 17), у колекціях яких присутня велика кількість розколотих кременевих гальок. На інших пам'ятках присутні виразні знаряддя, за допомогою яких можливо визначити їхню індустріальну приналежність та хронологічні межі (напр.: Анетівка 6а – пам'ятка, що заповнює фінальнопалеолітичний хіатус анетівського мікрорегіону).

Однак у наш час не на всіх пам'ятках мікрорегіону є можливість проводити археологічні дослідження. Перш за все, це пов'язано з природними факторами, оскільки після того, як первісні люди залишили територію стоянки, під впливом природних факторів культурний шар пам'яток починав руйнуватися. Інший чинник, що призводить до руйнування пам'яток, – антропогенний, коли людська діяльність призводить до руйнування культурних шарів археологічних об'єктів. У першу чергу, це сільськогосподарська діяльність людини (особливо під час польових робіт), яка викликає повне або часткове руйнування стоянок. Але, з іншого боку, це допомагає виявити, локалізувати та вивчати археологічні пам'ятки, які почали руйнуватися (для Анетівського регіону – Анетівка 3, Анетівка 5, Анетівка 6а та інші).

Наступна галузь господарської діяльності, що впливає на збереженість пам'яток, – будівництво. Для палеолітичних пам'яток нижньої течії р. Бакшали – це будівництво Олександрівського та Бакшалінського водосховищ. Унаслідок будівництва цих індустріальних об'єктів кар'єром було зруйновано пам'ятку Анетівка 24. Окремі кам'яні знаряддя та фрагменти кісток мамонта дають змогу припустити, що кар'єром було зруйновано палеолітичну стоянку, яку можна датувати раніше 25 тис. років тому. Також після підняття рівня Бакшалінського водосховища

було затоплено частково досліджені стоянки Анетівка 13 (єдина пам'ятка мікрорегіону, де були зафіксовані залишки вогнищ), Анетівка 22 (єдина двошарова пам'ятка в анетівському мікрорегіоні) та декілька місцезнаходжень. Отже, було зруйновано декілька унікальних пам'яток кам'яного віку, за матеріалами яких можливо було реконструювати початок та розвиток верхньопалеолітичних індустрій у Північно-Західному Причорномор'ї.

Джерела та література

1. Смольянинова С. П. Карта памятников каменного века степного Побужья / Светлана Петровна Смольянинова // В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 113–126; Смольянинова С. П. Палеолит и мезолит степного Побужья / Светлана Петровна Смольянинова. – К. : Наукова думка, 1990. – 107 с.
2. Главенчук А. В. Исследование каменного века долины р. Бакишалы: некоторые итоги и перспективы / А. В. Главенчук, Д. В. Киосак, И. В. Пиструил // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 96. Випуск 83. Історичні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 49–55.
3. Главенчук А. В. Исследование производственного участка на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 / Алла Васильевна Главенчук // *Stratum plus*. – 2003–2004. – № 1. – С. 206–227; Станко В. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2 / В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко. – К. : Наукова думка, 1989. – 139 с.

УДК 94(477.7)

О. П. Тригуб

**Єпископ Пилип Бучило в історії УАПЦ на Півдні України
(20-ті роки ХХ ст.)**

Біографістика – це те підґрунтя історичної науки, яке найчастіше приносить непередбачувані сюрпризи та відкриття. Працюючи вже понад два роки над монографічним дослідженням з історії Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) на Півдні України в міжвоєнний період, автор часто зіштовхується не лише з відкриттям нових документів, що виносять із небуття невідомі сторінки церковної історії, але й долі багатьох людей, які розбудовували національну церкву.

Однією з найзагадковіших осіб у південній епопеї УАПЦ є єпископ Миколаївський та всієї Херсонщини Пилип Бучило.

Народився Пилип Степанович Бучило 12 листопада 1892 р. в селі Межилісся на Підляшші (зараз територія Республіки Польща) в

українській селянській родині (про що він зазначив особисто в анкеті в 1922 р.). Першою професійною освітою стала Холмська духовна семінарія (точна дата її закінчення невідома, але в списках випускників до 1913 р. включно П. Бучило не значиться). Учителював і завідував двокласною земською школою на Холмщині та Волині (1910–1912).

Надалі доля закидає майбутнього єпископа до Казані, де він закінчує Місіонерський відділ Казанської духовної академії та юридичний факультет Казанського університету. Згодом П. Бучило закінчує Московський археологічний інститут [1]. Пізніше Пилип Степанович також вказував на отриману освіту в Московській сільськогосподарській академії та Всесоюзному агропедагогічному інституті [2].

Після бурхливих подій 1917 р. мешкав у Києві, де займався лекторською діяльністю у вищих школах, обіймав відповідальні посади по лінії кооперативної праці.

У 1919–1922 р. П. С. Бучило – співробітник Української академії наук. Саме на цьому етапі він захоплюється ідеями автокефалії православної церкви в Україні та стає членом Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР), яка стала основою створення УАПЦ. На його думку, в Україні УАПЦ «є єдино християнською чистою євангельською церквою, як церква народна, демократична, де керує народ, а не клір, де йде боротьба проти царської церковної ієрархії» [3]. Ми бачимо, що єпископ Пилип був романтично налаштованою людиною по відношенню до церкви, яка йде за покликом серця. Це дещо заперечує характеристику митрополита Василя Липківського про єп. Пилипа: «Самий Филип Бучило, теж людина світська, захопився нашою справою, а можливо, що й єпископство уявляв собі в старих минулих обставинах... Та як покоштував в ті часи єпископського хліба, то захоплення вистачило йому лише на короткий час» [4]. Тобто ми бачимо, що й м. Василь бачив у Пилипі церковного романтика, але хибно вважав його погляди на єпископство. Імовірно хибним також є твердження митрополита Липківського про те, що в нього відбив жінку єпископ Григорій Стороженко [5], адже в анкеті 1922 р. сам Пилип Степанович вказав, що «родини не має», а є лише 70-річну матір, яка мешкає в Києві при браті [6]. Отже, відбивати просто не було кого.

Повертаючись до життєпису П. С. Бучила, необхідно зазначити, що він ніколи не залишив дослідницької праці. Працював у Казанській земській архівній комісії (вивчав етнографію); у Науковому комітеті при Московському археологічному інституті, у Науковому семінарі при Кооперативному інституті під керівництвом професора М. Туган-Барановського й у Науковому товаристві економістів у Києві, а також у Науковому товаристві при ВУАН у Миколаєві. У 1920–1921 рр. читав лекції в київських вищих навчальних закладах.

У 1922 р. він був головою кооперативного союзу, але, як уже зазначалося вище, будучи захопленим автокефалією, вирішив стати на церковний шлях і 9/22 жовтня 1922 р. Собором єпископів на чолі з митрополитом Василем Липківським його було рукопокладено на єпископа Миколаївського й усієї Херсонщини. Церковним центром південної України став Миколаїв, а кафедральним собором УАПЦ став Адміралтейський собор на центральній Соборній площі міста.

У результаті скандалів, інспірованих чекістами, спрямованих на внутрішній розкол громад УАПЦ (детальніше дивіться праці миколаївської дослідниці О. Балягузової) у жовтні – листопаді 1923 р. єпископ Пилип (Бучило) залишає Миколаїв і повертається до Києва. Розчарувавшись у єпископській долі, він позбавляється сану і в 1924 р. повертається до наукової роботи.

Уже в 1912 р., тобто у віці 20 років, у нього виходить перша серйозна праця «Холмщина та Підляшся: історико-географічний нарис» (Холм, 1912). Займався він науковою роботою, будучи єпископом УАПЦ, про що зазначено в реєстраційній картці службовця культу.

Після того, як П. С. Бучило зрікся сану, його слід дослідниками історії УАПЦ і колишніми «колегами» по релігійному цеху було загублено. Абсолютно всі (N. V.!) дослідники, як зарубіжні, так і вітчизняні, спираються на твердження, сформульоване в «Мартирології українських церков», що в 1930-х рр. він був заарештований та відправлений до Сибіру, де й загинув [7]. Це стало аксіомою і не піддавалося сумніву, оскільки такої долі зазнала більшість єпископів і священників УАПЦ.

Натомість це твердження повністю не відповідає дійсності. У 1924 р. Пилип Степанович влаштувався науковим співробітником Харківської філії ВУАН, де протягом 1924–1925 рр. працював у Комісії для складання історико-географічного словника української землі при ВУАН, а в 1925–1926 рр. – при Археографічній комісії.

У цей час він підготував солідну працю «Степи Херсонські: природно-географічний нарис» (Київ, 1924). Брав участь у дослідженні Ольвії. У 1927 р. він залишає ВУАН і переїздить на роботу до Дніпропетровського університету, де протягом двох років (1927–1929) обіймав посаду завідувача кафедри географії. Далі – завідувач кафедри географії Північнокавказького університету (1929–1933), професор Дагестанського сільськогосподарського інституту та завідувач кафедри ґрунтознавства та рослинництва Східносибірського університету (1933–1937), завідувач кафедри фізичної географії Узбецького університету (1937–1944). У 1933 р. П. С. Бучило отримав звання професора.

Після звільнення Львова від німецької окупації Пилип Степанович переїжджає до рідних країв і влаштовується на роботу до Львівського

університету: завідувач і професор кафедри фізичної географії (1944–1947), декан геологічно-географічного факультету (1944–1945), проректор з навчальної роботи.

Протягом усього часу П. С. Бучило не залишав науки. Вивчав Херсонські степи, Асканію-Нову, сільськогосподарські ресурси Дагестану, ландшафти Східного Сибіру (Прибайкалля, Даурії, басейнів Селенги, Шилки та Аргуні), природні ресурси Зеравшанської долини, виконував агрогрунтове районування Ставропілщини та агрогеографічне районування західних областей України. На основі цих досліджень ним було опубліковано низку праць: «География почв и удобрение на Северном Кавказе» (Ростов-на-Дону, 1932), «Природные сельскохозяйственные ресурсы и географическое размещение в Забайкалье» (Иркутск, 1938), «Агрочвенные районы Западных областей Украины» (Львов, 1945) та інші [8]. Пізніше тривалий час працював завідувачем Музею землезнавства на географічному факультеті Львівського університету.

Помер Пилип Степанович Бучило в поважному віці (91 рік) у Львові в 1983 р.

Джерела та література

1. *Держархів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. Р-156, оп. 1, спр. 109, арк. 44.*
2. *ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Т. 1. А–К (2011). – С. 255.*
3. *ДАМО, ф. Р-156, оп. 1, спр. 109, арк. 44 зв.*
4. *Липківський В., митр. Відродження церкви в Україні. 1917–1930 / В. Липківський. – Торонто : Укр. вид-во «Добра книжка», 1959. – С. 145.*
5. *Там само.*
6. *ДАМО, ф. Р-156, оп. 1, спр. 109, арк. 44 зв.*
7. *Мартирологія українських церков : у 4-х т. – Торонто ; Балтимор : Укр. вид-во «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1987. – Т. 1: Українська православна церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України. – С. 948.*
8. *ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Т. 1. А–К (2011). – С. 255.*

УДК 908(477.73)

Н. В. Шевченко

Козацька колонізація в топоніміці Миколаївщини

Природні багатства земель за порогами Дніпра та Південного Бугу в XV–XVI ст. приваблювали, незважаючи на близьке сусідство з татарами сміливих і підприємливих людей. Із тимчасового промислу коза-

кування перетворювалося на спосіб життя й закріплювалося в традиціях та характері людей особливої вдачі – козаків. Особливо полюбляли козаки багаті рибою та дичиною пониззя Дніпра й Південного Бугу. До того ж останні були стратегічно важливою територією для Запорозької Січі: тут знаходилися основні водні переправи на торгових шляхах із Криму до Західної Європи. Буг (Бог у козацькому найменуванні) слугував південно-західним кордоном Вольностей Війська Запорозького Низового й відмежовував землі Січі від володінь Польщі та Османської імперії. Уже в перші десятиліття козацької активності кінця XV – першої половини XVI ст. вимальовується основний напрямок походів українських козаків – пониззя Дніпра й Південного Бугу. Чимало епізодів боротьби козацтва пов'язано з Дніпровсько-Бузьким пониззям у другій половині XVI – початку XVII ст. Козаків як магнітом притягували Очаків та турецька фортеця на Кінбурнській косі – головні опори турецького панування на цій території, які мали перешкодити виходу козацького флоту в Чорне море.

За козацьких часів Південний Буг був судноплавним та дуже багатим на рибні ресурси. У своїй середній частині ріка мала природні перешкоди у вигляді 21 порога, а також значну кількість бродів та переправ: Гардовий, Мигійський, Вітовтів. Райони порогів були зручним місцем для риболовлі, де в козацькі часи було організовано промисловий вилов риби.

Тимчасові поселення козаків у районі Дніпро-Бузького лиману з'явилися у XVI ст. Їхні мешканці ловили рибу, полювали на звірину, добували сіль і брали участь у походах на Очаків, Тягинку, Білгород. Серед таких давніх козацьких поселень були: Секретарка («Секрет», сучасний Кривоозерський район), яка відома як застава для охорони південних кордонів запорожців; Синюхін Брід (сучасний Первомайський район), що виконував роль козацької переправи через Південний Буг. Велика кількість козацьких поселень на території Миколаївщини виникла з кінця XVII ст., коли значна її частина вздовж кордону по р. Синюха відійшла до Війська Запорозького. У цей період з'явилися запорозькі зимівники на Південному Бузі та його притоках: Орлик (Орел) (1676). Як запорозький прикордонний пост XVI ст. та переправа відома Костянтинівка (сучасне місто Южноукраїнськ).

Через уходництво відбувалося поступове заселення козаками земель Побужжя. На новоосвоєних землях козаки займалися землеробством, бджільництвом, різними ремеслами. У гирлах річок, на островах, у балках, ярах, будували хутори – зимовища або зимівники. Слободами, заснованими козаками, що поповнилися за рахунок селян-утікачів, були: Голта на Бузі (1672), Гард (Гардове) (сучасне село Богданівка Дома-

нівського району). Гард згадується в XVI ст. як паромна переправа, де проходив так званий Гардовий торговий шлях, що йшов на Запорозьку Січ. Життя на цих порубіжних землях було нелегким, але привабливим для селян-кріпаків, бо, переселяючись сюди, вони ставали особисто вільними й мали можливість завести власне господарство, оскільки тут не було а ні панів, ані кріпацтва. Тому запорозькі вольності притягували до себе всіх знедолених із Гетьманщини, Правобережної України. Наприкінці XVII ст. за рахунок селян-переселенців з'явилися на Побужжі великі села: Соколи, Вербова, Балацьке, Мигія, Корабельне, Громоклія. Якщо в 1740 р. в цьому прикордонному районі в межиріччі Дніпра та Південного Бугу були відомими лише 13 сіл і одна слобода, то в 1745 р. тут існувало вже 2 міста, 36 сіл, 139 хуторів, а на початок 1750 р. кількість сіл досягла 120.

Згадана слобода Гард із паромною переправою через Південний Буг перетворилася в часи Нової Січі (1734–1775) на центр Буго-Гардівської паланки. Територія цієї паланки була однією з найбільших у Січі й охоплювала землі між лівобережжям р. Південний Буг та правобережжям р. Інгулець, з одного боку, Дніпром і кордоном з Османською імперією (Кримським ханством), з іншого боку. Землі лівого берега р. Синюха до Інгулу (майже 200 км із загальною площею 20 984 кв. км), на яких було 500 козацьких хуторів-зимівників, належали Буго-Гардівській паланці. За своїм характером зимівники були фермерськими товарними господарствами.

Пік заснування козацьких зимівників на Миколаївщині припадає саме на 50–60-ті рр. XVIII ст. – в урочищах Вербовому, Мертвоводі, Вовчому, Корабельному, Харсюченому, Громоклеї. Козацькими зимівниками були Балацьке Баштанського р-ну, Баловне Новоодеського р-ну, Баратівка Новобузького р-ну, смт. Березанка, Братське, Велико-сербулівка Єланецького р-ну, Соколи (сучасне м. Вознесенськ); Ганнівка (Безродне) Братського р-ну, Інгулка Баштанського р-ну, Кам'яна Балка Первомайського р-ну, Костувате Братського р-ну, Кримка Первомайського р-ну, Криве Озеро, Лимани (Коза) Березанського р-ну, Лимани Жовтневого р-ну, Мигія Первомайського р-ну, Федорівка (Нова Одеса), Новий Буг (Куца Балка), Олександрівка Вознесенського р-ну, Семенівка Арбузинського р-ну, Щербані Вознесенського р-ну. Сторожовим зимівником запорожців була й Лиса Гора Первомайського р-ну, який у 1751 р. було добре укріпленим форпостом. Такими сторожовими пунктами, які охороняли переправу через Буг, була Олександрівка (нині смт. Вознесенського р-ну), Голта (сучасне м. Первомайськ), з 1750 р. – укріплена застава на лівому березі Південного Бугу, Привільне (сучасний Баштанський район).

Території порогів Південного Бугу були зручним місцем для риболовлі, де було організовано промисловий вилов риби. Найбільшим рибним промислом запорожців був згаданий Гард на Бузі, що в середині XVIII ст. перетворився на значне містечко з козацьким гарнізоном, митницею, де за переправу платили «мостове». З Очакова через цю митницю на Січ доставляли рушниці, пістолі, порох, кулі, свинець. У Гарді проживали рибалки, ремісники, діяли великий ринок та похідна церква.

Отже, є всі підстави вважати Миколаївщину з XVI до середини XVIII ст. (задовго до російської урядової колонізації другої половини XVIII ст.) регіоном козацької колонізації та господарського освоєння краю селянами – самовільними переселенцями з різних українських земель, які новозаселені землі називали не Новоросією, а Новою Україною. Тому в сучасних умовах відродження української історико-культурної спадщини вкрай важливо зберегти існуючі історичні топоніми Миколаївщини й поновити призабуті через перейменування в радянські часи.

УДК 94(477.72)

Н. В. Шевченко

Громадська діяльність нотаріуса І. І. Корбуля в Херсонській губернії

Дослідження розвитку нотаріату Півдня України є досить важливим та актуальним питанням. Нотаріальні контори в Херсонській губернії були створені в 1869 р. відповідно до законів про судоустрій 1860-х рр. Ці установи підпорядковувалися старшому нотаріусу при окружному суді, контролювалися окружним судом. Одним із найвідоміших нотаріусів та громадських діячів м. Херсон був Корбуль Іларіон Іванович [1, с. 29–30].

Аналізуючи діяльність І. І. Корбуля, слід відзначити, що він цікавився не лише справами нотаріату, а й громадським життям Херсонської губернії. До кола його інтересів належали справи місцевого самоврядування, розвиток книговидання та бібліотек і збереження навколишнього середовища, зокрема водойм. Про І. І. Корбуля говорили, що він був завжди мовчазний на засіданнях, постійно по завершенні роботи зазначав, що він проти збільшення оціночного збору, чим нагадував давньоримського сенатора Катона [2].

Про діяльність І. І. Корбеля як нотаріуса свідчать 75 справ, які зберігаються в Державному архіві Херсонської області. Важливим внеском нотаріуса було заснування Товариства взаємного кредиту, статут якого було затверджено Міністерством фінансів у 1873 р., але активно працювати «Товариство» почало в січні 1894 р. Діяльність «Товариства» ґрунтувалася на принципі взаємодопомоги місцевих підприємців. Доступний банківський кредит сприяв розвитку промисловості й торгівлі в місті. Воно здійснювало банківські операції, а також видавало перекази та акредитиви в усі міста Росії й за кордон. «Товариство» володіло сейфами для зберігання коштовностей і цінних паперів своїх клієнтів [3, с. 67].

Як активний громадський діяч та людина, якій не байдужими були справи Херсонської губернії, Іларіон Іванович був гласним учасником міської думи. Він брав участь у підготовчих та виконавчих комісіях: Земельної комісії, Комісії для остаточного вироблення проекту міської розпису приходу і витрат на 1895 р., Комісії для вирішення питання про заснування в Херсоні похоронного товариства, Комісії з перегляду обов'язкових постанов, Комісії зі складання проекту пенсійного статуту для службовців у міському управлінні, Комісії з вироблення способу вшанування дня одруження государя Миколи Олександровича з государинею імператрицею Олександрою Федорівною та Комісії з перегляду ступеня благодійності недоїмників за змістом міських оброчних статей [4].

Важливим аспектом у діяльності І. І. Корбуля була його активна позиція щодо розвитку бібліотек та книгодрукування. Зокрема, ним було здійснено перший значний внесок для будівництва приміщення бібліотеки. Протягом багатьох років він був почесним членом бібліотеки, а в 1888 р. його обрано одним із директорів бібліотеки. Зібрання директорів та почесних членів бібліотеки відбувалися кожного року. До основних питань належали звіти за попередній рік та актуальні проблеми. Наприклад, у 1887 р. встановлено, що після видання каталогів у 1884 р. до каси не надходили гроші за загублені та зіпсовані книги. У звіті зроблено висновки про те, що ведення бібліотечної документації залежить від бібліотекара, та про необхідність інструкції про їхні обов'язки й відповідальність [5].

Також варто відзначити, що І. І. Корбуль як один з ініціаторів книговидавництва, в 1903 р. написав книгу «Про становище рибного господарства на річці Дніпро та його притоках». Тематика збереження навколишнього середовища, очищення Дніпра і його приток була досить важливою для Іларіона Івановича. Ним на особисті кошти було зроблено спроби штучного розведення риби в Дніпрі. Також він займався відновленням популяції раків, повністю знищених чумою [6].

Отже, розвиток нотаріальної справи, активна громадська, наукова та меценатська позиція І. І. Корбуля свідчать про нього як про людину, якій небайдужою була доля Херсона та всієї Херсонської губернії.

Джерела та література

1. *Державний архів Херсонської області: Путівник / Держкомархів України. Держархів Херсонської області ; [автори-упоряд. : А. Карпова (відп. ред.) та ін. ; Редколегія : Г. Боряк (голова) та ін.]*. – К., 2003. – 740 с.
2. Черемісін О. Професійний портрет діячів міського самоврядування Херсона на рубежі XIX–XX століть [Електронний ресурс] / О. Черемісін. – Режим доступу : <http://www.staionline.org.ua/histori/114/21667-profesijnij-portret-diyachiv-miskogo-samovryaduvannya-xersona-na-rubezhi-xix-xx-stolit.html>.
3. Пиворович В. Улицами старого Херсона / В. Пиворович, С. Дяченко. – Херсон : Вирлич М. А. ; Персей, 2002. – 196 с.
4. Лыман И. Комитеты городских дум [Електронний ресурс] / И. Лыман, В. Константинова. – Режим доступу : <http://blacksea.gr/ru/cities/kherson/1-5/>.
5. Хроніка бібліотеки [Електронний ресурс] // Літопис Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеся Гончара – Режим доступу : <http://lib.kherson.ua/litopys-2-3.htm?fs=2>.
6. Хмель В. Не только твоя земля – человек... [Електронний ресурс] / В. Хмель. – Режим доступу : http://alsah59.blogspot.com/2013/12/blog-post_3.html.

УДК 94(477)«1946–1950»

С. О. Ярошенко

Радянські виправно-трудова табори в післявоєнний період

У післявоєнні роки репресивний механізм радянського режиму значно розширився, система покарань досягла своєї найвищої точки, зважаючи на кількісні показники, що містяться в архівних даних та документальних виданнях.

Подані матеріали допоможуть з'ясувати масштаби репресій та діяльність виправно-трудова таборів і колоній на території України, особливо каторжних таборів в СРСР.

У IV кварталі 1946 р. в системі УВТТК МВС УРСР у 14 областях налічувалася така кількість підрозділів: 12 обласних виправно-трудова колоній УМВС, 11 промислових ВТК, 16 сільськогосподарських, 5 пересильних пунктів, 85 контрагентських ОТП, Донлаг, 3 лікарні, інвалідна колонія. Станом на 1 січня 1947 р. всього утримували 93 тис. 551 ув'язненого [1, арк. 1–2].

Для розвантаження слідчих тюрем, розміщення й трудовога використання ув'язнених у 1946 р. було створено 46 табірних підрозділів, значно збільшилася кількість контингенту в наявних таборах і колоніях.

1 січня 1946 р. кількість ув'язнених становила 53 тис. 745 осіб, надійшло за 1946 р. 322 тис. 85 осіб, вибуло за 1946 р. 290 тис. 850 осіб, у т. ч. етаповано за межі республіки 155 тис. 585 осіб. Якщо на 1 січня 1946 р. діяло 24 контрагентські підрозділи з контингентом 21 тис. в'язнів, то на 1 січня 1947 р. – 81 із контингентом 58 тис. осіб. Для більш правильного використання й розміщення контингенту в II кварталі 1947 р. заплановано було організувати нові контрагентські підрозділи із загальним лімітом 10 тис. осіб [1, арк. 171–172].

За 8 місяців 1947 р. чисельність ув'язнених зросла з 92 тис. 135 осіб до 127 тис. 854 осіб. Якщо на 1 січня 1947 р. кількість табірних підрозділів дорівнювала 123, у т. ч. 82 контрагентських, то на 1 вересня 1947 р. – уже 146, в тому числі кількість контрагентських зросла до 100, де утримувалося 82 тис. осіб. Робоча сила ув'язнених використовувалася на 338 об'єктах [2, арк. 198–199].

Також після закінчення війни швидкими темпами зростала кількість засуджених до каторжних робіт. Якщо на 1 квітня 1945 р. у виправно-трудовах таборах налічувалося 15 тис. 586 каторжників, то вже на 1 жовтня їхня кількість становила 25 тис. 796 осіб, а на 1 січня 1947 р. – 60 тис. 21 засуджений. У вересні 1947 р. чисельність каторжан у таборах ГУЛАГу досягла максимуму і склала 64 тис. 764 особи. Це при тому, що значну частину ув'язнених становили хворі та інваліди, які не могли виконувати виробничі норми, а новоприбулі потребували стаціонарного лікування [4, с. 93–94].

Крім того, 21 лютого 1948 р. на МВС СРСР було покладено обов'язок організувати особливі табори в районі Колими, на Далекій Півночі, біля Норильська, Комі АРСР, у районі Караганди й Темниках Мордовської АРСР для утримання засуджених і позбавлених волі шпигунів, диверсантів, терористів, троцькістів, правих, меншовиків, анархістів, есерів, націоналістів, білоемігрантів та учасників інших антирадянських груп та рухів, що являли собою небезпеку.

Було наказано організувати в районі Інти особливий табір № 1 чисельністю 25 тис. осіб, у районі Норильська – табір № 2 на 15 тис. ув'язнених, у районі Темників – табір № 3 на 20 тис., у районі Караганди – табір № 4 на 10 тис., у районі Колими на основі розташування Дальбуду – № 5 на 30 тис. осіб. Загальна чисельність в'язнів мала становити 100 тис. осіб [3, с. 135–136].

Отже, у післявоєнний період радянська репресивна система лише набрала обертів, крім існування звичайних виправно-трудовах таборів, що постійно зростали та займали значне місце в радянській економіці, додалися ще каторжні та особливі табори, що мали суворіший режим для особливо небезпечних злочинців і на які покладалася найбільш важкі господарські завдання.

Джерела та література

1. *Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Центральний комітет КПУ. Особливий сектор ЦК компартії України (таємна частина) 1941–1949 рр. – Оп. 23. – Спр. 4941. – 318 арк.*
2. *ЦДАГО. – Ф. 1. – Центральний комітет КПУ. Особливий сектор ЦК компартії України (таємна частина) 1941–1949 рр. – Оп. 23. – Спр. 4980. – 249 арк.*
3. *ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1917–1960 / Под ред. А. Н. Яковлева ; сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров ; науч. ред. В. Н. Шостаковский. – М. : Материк, 2000. – 888 с.*
4. *Пилявець Ю. Каторга в СРСР (1943–1945 рр.): табори, контингент, умови утримання в'язнів / Ю. Пилявець, Р. Пилявець // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 91–105.*

РОЗДІЛ 2

Студентські наукові студії

УДК 908(477.73)

Я. Є. Алімова

Перейменування вулиць Миколаєва: проблеми втілення

Після ухвалення міськрадою Миколаєва рішення «Про порядок найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів та інших споруд, розташованих на території м. Миколаєва» від 15.09.2015 № 49/56 та створення комісії з чиновників міськвиконкому, істориків та краєзнавців, можна сказати, що в місті почалося втілення Закону України «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборони пропаганди їх символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII. Проте виникає низка питань, пов'язаних із цим процесом, які, безумовно, не можна обійти.

Питання, які постають у зв'язку з виконання Закону, можна розділити на проблеми культурного та фінансового характеру. Відмова від старих назв передбачає заміну їх на повністю нові або ж добре забуті старі. Для пошуку рішення з приводу того, які саме назви треба дати об'єктам Миколаєва, історики, краєзнавці та інші небайдужі жителі міста об'єдналися в громадську організацію під назвою «Символи Миколаєва». Член цієї організації – канд. іст. наук, доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили Наталія Шевченко – зазначає: «У Миколаєві склалася ситуація, коли українська культура була майже повністю витіснена з топоніміки міста, і її треба обов'язково повернути. У нас є видатні постаті, прив'язані до цієї землі, до нашої історії. Але робити це треба обережно, щоб жителі міста сприйняли адекватно. Для цього необхідно аргументовано їм усе пояснити. Адже зараз багато людей просто не обізнані» [1]. Можливо, це справді є вихід, і значно кращий, аніж перейменування головного проспекту міста в нейтральну назву «проспект Центральний», що немає ніякого історичного та культурного підґрунтя. Крім того, на думку голови ГО «Символи Миколаєва» Георгія Савченка, під час перейменування необхідно дотримуватися кількох базових принципів: «Спочатку треба змінити назви головних вулиць, що викликають найбільше запитань. Це, зокрема, вул. Радянська, проспекти Леніна та Жовтневий. При цьому в історичній частині

міста, за можливістю, застосувати принцип реституції – відновлення старих назв, якщо вони не мають імперської спадщини» [1]. Отже, можна відновити назви центральних вулиць міста – нинішніх Держинського, Комсомольської та інших. У Миколаєві досі їх називають 3-ю Слобідською, 6-ю Слобідською. Є вулиці, які називалися Військовими, Поперечними тощо. Їх, можливо, просто треба повернути.

Красзнавець Юрій Любаров також заявив в інтерв'ю «ПН TV», що бажано, щоб назви вулиць не були пов'язані з діями якої-небудь епохи. Повернення історичних назв дозволить надалі уникнути таких випадків. Юрій Любаров запропонував один із варіантів вибору назв – за принципом «що на них знаходиться». Приміром, вулиця із собором може іменуватися Соборною, із католицьким собором – Католицькою. Була раніше вулиця біля стадіону – Стадіонна, яку було згодом перейменована. З приводу повернення історичної назви проспекту Леніна – вул. Херсонська красзнавець відповів, що це не зовсім правильно, оскільки в місті вже є Херсонське шосе. Та й називати головну артерію міста, що проходить через старий центр, ім'ям іншого міста не зовсім коректно. Дослідник запропонував нову назву проспекту Леніна – бульвар Таврійський. Перейменовувати вулицю Лягіна в Різдвяну теж не варто, вважає Юрій Любаров, оскільки ім'я людини, яка боролася за мир у місті, у вулиці забирати не можна [2].

У результаті опитувань громадян часто звучать звинувачення в тому, що нинішні назви вулиць уже прижилися й полюбилися всім миколаївцям [3], а їх перейменування призведе тільки до плутанини у свідомості місцевих жителів або ж, за словами деяких респондентів, вулиці можна перейменовувати, але не зараз, бо в міста є багато інших проблем, які потрібно вирішувати. І це друга проблема, яка виникає у зв'язку з перейменуванням об'єктів у місті, – фінансова.

Опозиційні партії Миколаєва миттєво зреагували на наміри влади про перейменування й підрахували, скільки доведеться виділити з місцевого бюджету на заміну одних лише табличок на будівлях. Отже, якщо в середньому на вулиці знаходиться 50 будинків, а мінімальна ціна однієї таблички складає 150 грн, то для заміни табличок на одній вулиці треба 7 500 грн, а на всіх 100 миколаївських вулицях – 750 тис. грн (за умови, якщо не будуть замовлятися таблички ціною від 750 до 1 200 грн). Підприємствам також доведеться змінювати документи, печатки. А також установити нові дорожні покажчики, надрукувати нові довідники, карти [4].

Отож слід звертати увагу не лише на морально-культурний бік питання з перейменуванням, а й на реальні проблеми, які вже виникли у зв'язку з цим рішенням.

Джерела та література

1. *Мирошниченко А. Декоммунизация в Николаеве, или как не наступить на любимые грабли [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ukrinform.ru/rubric-lastnews/1857484-dekommunizatsiya_v_nikolaev_ili_kak_ne_nastupit_na_lyubimie_grabli_1757915.html.*
2. *Краевед Любаров о переименовании улиц Николаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blokinfo.com.ua/index.php/template/item/1480-краевед-любаров-о-переименовании-улиц-николаева>.*
3. *Переименования улиц в Николаеве. Мнение горожан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izvestia.nikolaev.ua/news/переименования-улиц-в-николаеве-мнен/>.*
4. *Дятлов И. Зачем ломают памятники и переименовывают улицы? / И. Дятлов // Ваша газета. – 2015. – № 23(239). – С. 2.*

УДК 94:27(477.73)

П. О. Бардовський

**Католицька церква Миколаївщини в період
радянського тоталітаризму**

Одним із найзаклятіших ворогів радянської ідеології була релігія, а особливо римо-католицька, або так звана Західна Церква. У післявоєнний період, коли влада влаштовувала гоніння на всіх іноземців із заходу, підозрюючи їх у шпигунстві, переслідувань зазнало й католицьке духовенство. На півдні України католиками були представники різних національностей, переважно поляки та німці. У 20–30-х рр. ХХ ст. за безпідставними звинуваченнями було заарештовано й репресовано десятки представників католицького духовенства та сотні поляків і німців.

Однією із жертв таких звинувачень став настоятель храму Св. Йосипа о. Християн Зиско. О. Християн народився в 1897 р. в польсько-німецькій родині в колонії Шпаєр Одеського повіту. Навчався в семінарії, яку в 1918 р. було переведено із Саратова до Одеси. Закінчив навчання приватно в прелата Йосипа Крушинського й увійшов до кола останніх чотирьох вихованців духовної семінарії, що в 1924 р. здобули духовний сан із рук на той час єдиного в СРСР римо-католицького єпископа Антонія Церра. З травня 1926 р. працював настоятелем костелу в Миколаєві. Заарештований 25 вересня 1933 р. під час операції «Резидентура» зі знешкодження німецької диверсійно-повстанської організації, яка, за версією ДПУ, за вказівками консульства Німеччини в Одесі діяла Миколаєві й Карл-Лібкнехтському німецькому націона-

льному районі та якою було створено диверсійні осередки на суднобудівельних заводах і мінних складах Чорноморського флоту. Х. Зиско, якого звинуватили в керівництві цією організацією, було перевезено до Харкова. 23 лютого 1934 р. ОВ УВО і ДПУ УСРР подав висновок, за яким Х. Зиско було названо учасником організації, що її очолював отець Одеського костелу Павло Шуберт, яка провадила шпигунсько-диверсійну та націоналістичну роботу серед німців Миколаєва та навколишніх німецьких колоній. Крім Х. Зиско, в участі в цій організації було заімпозрено ще 21 особу, серед них – трьох священників (Болеслава Блехмана, Рафаїла Лорана та М. Валізера). Кваліфікувавши дії Х. Зиско за ст. 54-6, 54-7 та 54-11 КК УСРР, слідство запропонувало застосувати до нього найвищу міру соціального захисту – розстріл. Судова трійка при колегії ДПУ УСРР ухвалила ув'язнити Х. Зиско у виправно-трудовах табори терміном на 10 років. Згідно з повідомленням управління Сиблагу НКВС СРСР, «влітку 1934 р. ув'язнений Зиско Християн Леонтійович, якщо перебував у Суславському відділенні Сиблагу, під час спроби втечі був смертельно поранений і згодом помер» [1].

Ще однією особою, яка зазнала репресій, був Лев Георгійович Гетте. Лев (або Лео) Гетте працював органістом та керував церковним хором у костелі Св. Йосипа в 1925–1928 та 1930–1936 рр. Педагогічну діяльність почав в 30-ті рр. в німецькій школі № 22, що була розташована в будівлі біля костелу. Останній випуск німецької школи був у 1936 р., а після цього вона стала російською. У 1937 р. почалися арешти викладачів школи № 22. Першим було заарештовано органами НКВС викладача Аккермана, потім вчительку Маєн, а в листопаді 1938 р. директора – Томаса Мартиновича Міллера – за участь у німецькій шпигунсько-диверсійній організації було засуджено до розстрілу. Його було реабілітовано в 1953 р. Лев Гетте був заарештований органами НКВС у липні 1942 р. в м. Іркутськ, звинувачений у веденні серед населення антирадянської агітації. Гетте було засуджено до 8 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Після звільнення з 1950 р. жив в Алтайському краї, працював у сільгосптехнікумі бібліотекарем та викладав музику. Реабілітований у 1957 р. У 1974 р. виїхав у Німеччину. Лев Георгійович Гетте та його дружина Ельза Яківна Гетте померли 2002 р. та поховані на міському кладовищі в Кельні [2].

Що ж до безпосередньої долі костелу, то архівні матеріали повідомляють, що міськвиконком видав розпорядження: «Миколаївський Римо-католицький храм закрити». Рішення ухвалено в жовтні 1935 р. Новим власником храму став міський історико-археологічний музей. Під час Другої світової війни німці спочатку відкрили костел для богослужінь, але потім закрили та влаштували в приміщенні скотобійню.

Після війни в храмі відкрили клуб. У 1956 р. будівлю було передано обласному управлінню профтехосвіти під Будинок культури. У будівлі було проведено реконструкцію, у результаті якої приміщення з унікальною акустикою було перегороджено горизонтальним перекриттям, а на створеному другому поверсі було розміщено велику залу. На вежах замість хрестів було повішено зірки та напис: «Слава Труду», на місці вівтаря було встановлено сцену. У середині 80-х рр. ХХ ст. католики Миколаєва звернулись до влади з проханням реєстрації римо-католицької общини та повернення храму, але за законом храм міг бути повернений лише зареєстрованій общині, а община могла бути зареєстрована лише за наявності храму. Сидоренко Марія Вікентіївна, одна з парафіянок, пожертвувала для каплиці власний дім у Широкій Балці. Так у 1989 р. общину було зареєстровано. Остаточо храм було передано общині 25 листопада 1991 р. Це був останній день такої трагічної та болісної сторінки історії Миколаївського костелу в період радянського тоталітаризму [3].

Джерела та література

1. *Біографії римо-католицьких священиків, репресованих радянською владою // З архівів ВУЧК – ДПУ – НКВД – КГБ. – 2003. – № 2(21). – С. 392–393.*
2. *Заковортній Д. І. Німці-колоністи в Північному Причорномор'ї (1803–1944 рр.) / Дмитро Іванович Заковортній. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009. – 126 с.*
3. *Гіжицький Я. Історія Католицького Храму у Миколаєві [Електронний ресурс] / Ярослав Гіжицький. – Режим доступу : <http://joseph.mk.ua/istoriya-katolicko%D1%97-cerkvi-u-mikolayevi/>.*

УДК 94(477):321.64

М. О. Данишевська

(Не)подоланий тоталітаризм

«Тюрма на Лонцького» у Львові – в'язниця, яка використовувалася НКВС, а потім гестапо, стала одним із символів тоталітарного минулого. Останнього в'язня цієї тюрми замордовано в 1996 р. Під час допитів співробітники СБУ вбили 26-річного Юрія Мозолу, який не хотів брати на себе провину за злочини, яких не скоїв. Після виявлення факту, що невинну людину закатували, знявся політичний скандал, який закінчився нарешті закриттям слідчого ізолятору. Тепер у цьому приміщенні музей. Але для мене це вбивство, скоєне вже співробітниками СБУ незалежної України, є символом того, що тоталітарне минуле, на

жаль, досі не стало музейним експонатом. Воно спокійно перетнуло межу 1991 р. [1].

Після того, як вщухла ейфорія від відновлення незалежності України, стало зрозуміло, що перед українцями стоїть дуже багато проблем. Як і в інших постколоніальних державах, відчувався брак відповідальних політичних еліт, політичної культури серед населення. Але також стояла проблема, яка й досі є в демократичних державах – спадщина тоталітарного режиму [2].

«Тоталітаризм в Україні розпочався на 20 років швидше, ніж у решти посткомуністичних країн». Загалом Україна пройшла дуже схожий до інших посткомуністичних країн історичний шлях за єдиної дуже важливої різниці – тоталітаризм прийшов на кілька десятиліть раніше – не після Другої світової війни, а 20 років перед тим. Проблема не тільки в тому, що комуністи мали більше часу на реалізацію своєї політики. Ці перші десятиліття – час найбільш кривавих експериментів комуністичної влади, які забрали життя мільйонів людей. Відповідно, сьогодні ми можемо сказати, що Україна стала випробувальним полігоном, на якому комуністи відпрацьовували сценарії захоплення влади та встановлення тоталітарних режимів, які були імplementовані після 1939 р. в Західній Україні, Західній Білорусії та країнах Балтії, а після 1945 р. – у державах Центральної та Східної Європи [3].

До смерті творця радянського тоталітарного режиму Йосипа Сталіна жертвами комуністичних репресій стало близько 10 млн українців. Але й після 1956 р. прокотилися хвилі арештів дисидентів. Звичайно, ці репресії, які зачепили сотні людей, не співмірні з 20–30-ми рр. ХХ ст., коли жертвами були мільйони людей. Але навіть вони мали величезне значення для утримання атмосфери страху в суспільстві. По-перше, тому що досі залишалася живою пам'ять про сталінські репресії. По-друге, серед заарештованих було найбільше відомих осіб. Останні політичні репресії наприкінці 1988 р.

Погляди на українське минуле еволюціонували тільки після Помаранчевої революції 2004 р. Нова влада прийшла як протест проти Л. Кучми, який позиціонував себе як добрий радянський чиновник, який став Президентом.

Аж у 2006 р. було створено Український інститут національної пам'яті. Найбільшим кроком інституту стало увічнення жертв Голодомору. Тоді було створено 18-томну національну Книгу пам'яті. Установлено й меморіал у Києві 2008 р. Зрештою, завдяки цій роботі тепер тема Голодомору є однією з тих, яка чи не найбільше об'єднує українців у важкій історії ХХ ст. Понад 60 % українців вважає Голодомор геноцидом.

У 2007–2009 рр. було демонтовано 481 пам'ятник діячам радянського періоду, змінено 2 754 назви. Але цей процес так і залишився незавершеним. Він чекав аж до 2013–2014 рр., коли відбулися вже не державні ініціативи, а стихійні ленінопади.

24 роки незалежності показали: неподолане тоталітарне минуле деформує сьогодення й наближає його до спотворених стандартів.

У програмах політиків, крім дуже важливих і першочергових питань економіки, соціальної політики, важливе місце має посісти й цілеспрямована програма подолання наслідків тоталітарного минулого. Її реалізація має початися негайно. Відмовки на кшталт «зараз не час, війна з Росією» абсолютно недоречні. Бо мова йде про питання національної безпеки.

Історія – жорстока вчителька. Вона повторить урок, якщо ми його досі не засвоїли. Сутність українського уроку в тому, що тоталітаризм не зникає безслідно.

Джерела та література

1. *Аргументы и факты.* – 2005. – № 32. – С. 32–37.
2. *Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля / Л. Лук'яненко.* – К., 2008. – С. 156–157.
3. *Рудич Ф. Політичний клас в сучасній Україні: методологічний контекст / Ф. Рудич // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї : зб. наук. праць. – Випуск 16. – К. ; Миколаїв, 2009. – С. 156–157.*
4. *Харкун В. Рецепція комунізму й сучасний український проект / В. Харкун // Ідентичність і пам'ять у пострадянській Україні. – К. : Дух і літера, 2009. – С. 168–169.*

УДК 94:726.5(477.73)«18/20»

К. О. Дрозд

Собор Різдва Пресвятої Богородиці в контексті історико-культурної спадщини Миколаївщини

На сьогодні одним із важливих питань, що постають перед сучасною Україною, є збереження історико-культурної спадщини народу. Історія Миколаєва відіграє важливе значення в історії всієї України, адже вона є її частиною, тому нам потрібно пам'ятати та зберігати історико-культурну спадщину нашого краю.

Одним із найбільш ранніх за часом спорудження в місті Миколаїв є собор в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці. Він є однією з найвеличніших архітектурних пам'яток у Миколаєві. Історія собору сягає XIX ст.

У 1799 р. його було закладено, а в 1800 р. побудовано за рахунок пожертвувань російських купців. Він мав вигляд одно-престольної кам'яної церкви, яку було названо в ім'я Різдва Богородиці. Розташований у центрі історичної частини Миколаєва на перехресті вулиць Лягіна (Різдвяної) та Потьомкінської (Купецька). Саме тут у ХІХ ст. розташовувався район купців, де розміщувались їхні склади та магазини [1, с. 20].

Архівні записи Херсонської єпархії свідчать про те, що мешканці нещодавно заселеного Миколаєва в 1794 р. запропонували побудувати кам'яну трипрестольну церкву в ім'я Різдва Богородиці святителя Миколая Мирликійського і преподобних Зосима й Саватія Соловєцьких. Того ж року, 15 вересня її було закладено, проте через мізерні матеріальні кошти миколаївських мешканців будівництво не просувалось до 1799 р. Тоді ж за клопотанням міського коменданта князя М. С. В'яземського, міського голови П. Н. Турченинова та миколаївського купецтва було дозволено побудувати на іншому місті замість трипрестольної церкви тимчасову однопрестольну церкву в ім'я Різдва Богородиці. І вже, як я нагадувала, 15 жовтня 1799 р. церкву було закладено, а в листопаді 1800 р. побудовано. Двоповерхова будівля, де перший поверх – кам'яний, а другий – дерев'яний. Будівником храму був протоієрей Карл Павловський.

8 грудня 1800 р. церкву було освячено з назвою Старокупецької Різдва Пресвятої Богородиці. Така назва протрималася до 1861 р. Споруда храму висотою 38 м, має потужні стіни з тесаного каменю – ракушняка, витримана в стилі класицизму. Колони в храмі спочатку були позолочені. У 1828 р. церква збудувала дві вежі. Ліва – на честь царів Костянтина та Єлени, права – на честь святителя Митрофана Воронізького. Того року храм було затверджено як міський собор [2, с. 12].

У 1830 р. при соборі діяла богадільня. Через 40 років було побудовано дзвіницю із дзвоном вагою 513 пудів, тобто 8 т. У 1874 р. при соборі було створено церковно-приходське піклування. У 1888 р. організовано церковно-приходська школа.

Із часом Собору стали належати новозбудовані споруди, заповнюючи цілий квартал від Різдвяної до Соборної та від Потьомкінської до Великої Морської. На сьогодні від усього комплексу будівель залишилось тільки два: собор та соборний дім [3].

У 1922 р. відбувалось вилучення церковних цінностей. У 1936 р. собор було закрито, священиків репресовано. У довоєнний час споруда собору використовувалася як гарнізонний будинок Червоної армії та флоту, а після Другої світової війни це був «Будинок офіцерів».

У 1992 р. собор було повернено православної церкві, і в ньому почали знову проводитися богослужіння та церковні таїнства. 22 червня 1993 р. Преосвященного Пітіріма було призначено єпископом Миколаївським і Вознесенським.

За останні роки в кафедральному соборі побувало багато святинь: ковчег із десниці святителя Спиридона Тримифунтського, частка мощів рівноапостольного князя Володимира і святителя Дмитра Ростовського та багато інших.

Отже, Собор Різдва Пресвятої Богородиці задовольняє не тільки духовні потреби суспільства, а й є невід'ємною частиною історії Миколаєва. Він несе в собі історико-культурну спадщину нашого краю, і нам потрібно не тільки пам'ятати про це, але й захищати її.

«А храм Божий, его почитание – это есть наша людская родовая память. К какому бы вероисповеданию мы не относились, вера в Бога – это наша человеческая совесть».

Джерела та література

1. *Заковортный Д. И. Храмы Прибужья / Д. И. Заковортный. – Николаев, 2004. – С. 20.*
2. *Заковортный Д. И. Храмы Николаева / Д. И. Заковортный. – Николаев, 2001. – С. 12.*
3. *Кафедральный собор Рождества Пресвятой Богородицы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eparhia.mk.ua/hramiimonastiri/71-nikolaevskoe-gorodskoe-blagochinie/554-kafedralniy-sobor.html>.*

УДК 926.52(477.73)

А. М. Зайонц

Рюмін Володимир Володимирович. «Людина, яка чула майбутнє»

Учений, інженер, популяризатор ідей К. Цюлковського, викладач, видавець, письменник, Володимир Володимирович Рюмін являв собою дуже освічену, талановиту та багатогранну людину. Правнук Карла Людвіка Йогана Енгеля – відомого архітектора, який працював у Фінляндії, творчість якого стала істотною частиною архітектурної традиції країни, онук Емілії Шарлотти – художниці, син Володимира Рюміна – ученого, інженера-технолога. Володимир Рюмін-молодший пішов по стопах своїх талановитих попередників.

Народився в 1874 р. в селі Велика Усмань Воронежської губернії. У 1891 р. закінчив курс Лодзінського вищого ремісничого училища.

Також був студентом Ризького політехнікуму, Московського університету, Харківського технологічного інституту. Працював на цукровому, хімічному, суднобудівному та ракетному заводі. Викладав у Миколаївському технічному залізничному училищі та в Миколаївському середньому механіко-технічному [1].

Але, окрім своєї науково-викладацької діяльності, В. Рюмін був ще письменником та видавцем. Було опубліковано понад сотню його статей та близько 60 книг, які перекладено українською, білоруською, німецькою, татарською, туркменською, грузинською та іншими мовами. Серед книг та статей були як суто наукові видання, наприклад «Учение об электричестве и магнетизме», яке витримало три перевидання, або «Курс технологии воды и топлива», курс, який тривалі роки залишався єдиним, за яким мали змогу готуватись тисячі майбутніх інженерів; так і науково-популярні матеріали, які містили художні елементи. Це оповідання «Преступление доктора Пирса» та «Секрет инженера Кнака» або повість «Череп». Результатом його видавницької діяльності став випуск двох науково-популярних журналів: «Электрика та життя» і «Фізик-любитель». Тут він публікував як свої роботи, так і праці та статті інших учених. Досі абсолютно невивченим залишається поетичний аспект його літературної діяльності [2]. У записних книжках, блокнотах та щоденниках ученого, які зберігаються в Державному архіві Миколаївської області, не раз зустрічаються дуже талановиті твори віршованої форми. Але достовірно визначити, де вірші самого В. Рюміна, а де – когось із його колег, які він просто переписав до себе в записник, наразі неможливо. Для цього потрібне більш детальне дослідження його творчості. Також В. Рюміна можна цілком сміливо назвати другим Жулем Верном, адже ще в 1927 р. він написав наукову роботу «Людина на Місяці», у якій описав польоти в космос. За це його в статтях називали «людиною, яка чула майбутнє».

Ще в 1917 р., занедужавши, пішов у відставку. Але своєї наукової діяльності не полишив. Згодом він повністю оглух [3]. У 1936 р. поліневрит повністю прикував ученого до ліжка. Він відчував нестерпний біль. І все одно до самої смерті продовжував працювати над книгою з агрохімії. Помер Володимир Володимирович Рюмін 8 квітня 1937 р. [3].

«В смелости – зодчий советской космической науки. Я вас считаю также первым в деликатности и глубине ума» – уривок із листа Костянтина Едуардовича Ціалковського – основоположника теоретичної космонавтики. Тепер ці слова вигравійовано на пам'ятнику Володимирі Володимировичу Рюміну.

Джерела та література

1. Крючков Ю. С. Град Святого Николая: путеводитель по старому Николаеву / Ю. С. Крючков. – Николаев : Возможности Киммерии, 2003. – 110 с.
2. Лифанов В. Р. Николаев: 1789–1989. Страницы истории : справочник / В. Р. Лифанов. – Одесса : Маяк, 1989. – 225 с.
3. Шкварець В. П. Історія рідного краю. Миколаївщина : [навчальний посібник] / В. П. Шкварець, М. Ф. Мельник. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили. – Одеса : ТОВ ВіД, 2003. – 125 с.

УДК 94(477)«20/2»

М. В. Климчук

Прояви «радянщини» в сучасній Україні – спадщина СРСР

Незважаючи на те, що «Імперія зла» розпалася ще 25 років тому, відгомін її існування дає про себе знати і в сучасній Україні. Відчайдушні намагання подолати спадщину тоталітарної радянської системи, її глибокий антидемократизм, антиправовий характер постійно наражаються на небажання значної частини не лише політичного класу, а й простих громадян відмовлятися від декомунізації та дерадянзації країни.

Це явище пов'язане не лише з електоральними інтересами, але й із підтримкою Росії, де відмова від комуністичного минулого в ідеології та масовій ментальності засадничо засуджується [1].

На разі декомунізація, засудження тоталітаризму знайшли своє відображення в офіційному українському законодавстві. Це стосується не лише заперечення штучного поняття «Велика Вітчизняна війна» чи засудження комуністичної ідеології, але й перейменування українських топонімів, що мають радянське походження.

Однак реалізація цього закону є справою на тривалі роки, бо вже зараз влада у своїх декомуністичних починаннях зіткнулась із хвилею незадоволення та обурення з боку нехай і не таких чисельних, але значних прошарків суспільства.

Це й не дивно. Ще зовсім нещодавно такі прорадянські погляди підживлювалися некритичним, зі сліпим обожнюванням ставленням до тоталітарного минулого, де людям натхненно розповідають у ЗМІ чи з трибун про «досягнення» часів Й. Сталіна, М. Хрущова чи Л. Брежнєва [2].

Ще в недавньому минулому відновлений у Запоріжжі пам'ятник Й. Сталіну свідчить, що люди не позбулися свого поклоніння радянським вождям.

Причиною такого явища є те, що ще з перших років незалежності практично всі найвищі керівники або дотримувалися нейтралітету, або співіснували з комуністською тоталітарною ідеологією, або відкрито загравали з нею, демонструючи, що, мовляв, Україна є іншою формою УРСР, а зовсім не продовжувачкою Київської Русі чи УНР, тобто тисячолітньої традиції українського державотворення. В Україні намагалися побудувати демократичну, цивілізовану європейську країну, не викинувши тоталітарного скелета із шафи.

Така живучість тоталітарного минулого в головах сучасників не дивує, адже має підтримку через вплив ЗМІ РФ, де оспівування радянського минулого є частиною державної політики, спрямованої на відновлення «спільного простору», нового СРСР.

Укази Леоніда Кравчука та Віктора Ющенка про ліквідацію тоталітарної монументальної й топонімічної пропаганди було проігноровано, а президенти навіть не наполягали на їхньому виконанні. Жодної відповідальності не понесла комуністична партія та її репресивні структури.

Отже, залишилася потужна живильна сфера комуністичного тоталітаризму, ідеологічні консерванти, що використалися, враховуючи ностальгію певної частини населення за відносною забезпеченістю найелементарніших потреб тих часів [2].

Таке постійне нагадування про переваги та перемоги Радянського Союзу зміцнювало той тип людини, про який ми воліли б забути – «Homo Sovieticus».

«Homo Sovieticus» – це поведінка, запозичена з тоталітарного минулого, яка продовжується нині, коли тоталітарне оточення зникло. Люди не вірять, що вони мають, наприклад, «убивати» всіх «зрадників» режиму, проте вони все ще поводяться як радянські люди.

Через чверть століття після падіння Радянського Союзу «радянський народ» нікуди не подівся, існує безліч людей, які відмовляються приймати зміни, що відбулися [3].

Голова Українського інституту національної пам'яті – Володимир В'ятрович – вважає, що відсутність політики декомунізації після проголошення незалежності була однією з причин, які призвели до неорадянського реваншизму В. Януковича. Носії таких цінностей нині є головним кадровим резервом терористичних загонів на Сході. Тому питання декомунізації є не лише справою гуманітарної політики, але й національної безпеки.

Джерела та література

1. Трегуб Г. Філіпп де Лара. Тоталітарні режими мертві, але вони донині справляють сильний вплив на різні держави та їхню культуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/71127>.

2. Лосев І. *Сполучені судини: тоталітаризм давній і сучасний* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24391229.html>.
3. ЗМІ: *Радянський народ нікуди не подівся* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/press_review/2015/09/150912_foreign_press_rl.

УДК 94(477.7)«Бердник»

О. Ю. Котляр

«Духовна республіка» Олеся Бердника

Олесь Бердник (справжнє ім'я – Олександр Павлович Бердник) народився 27 листопада 1926 р. (офіційно – 25 грудня 1927 р.) у с. Вавилове Херсонської області (сучасний Снігурівський район на Миколаївщині) у родині коваля. Український письменник, дисидент, філософ.

У 1987 р. Олесь Бердник заснував громадську організацію «Ноосферний фронт «Зоряний ключ», мета якої – «збереження духовних цінностей народів і племен, набутих у віках тяжкої космоісторії, які безповоротно втрачаються й девальвуються в круговерті псевдоцивілізації». 16 грудня 1989 р. обраний провідником гуманістичного об'єднання «Українська Духовна Республіка» – товариства українців світу за відродження [1, с. 59]. З 1990 до 1997 р. щоліта відбувалися Собори Української Духовної Республіки, було розроблено її статут (конституцію), діяла рада УДР, виходила її газета (літопис) «Згода». Діяльність УДР активно висвітлювалась українськими засобами інформації.

Олесь Бердник наголошував на тому, що весь світ наближається до титанічного випробування, Космічного іспиту, зустрічі з Сином Божим – Христом. Відтак, до неї слід належно готуватися. Це має бути пробудження людства і його духовна трансформація. Олесь Бердник звертав увагу безпосередньо до людини та її глибинних релігійних переживань. Його ідеал – християнство Нового Завіту. «Конфесії не володіють виключним правом бути посередниками між Богом і людьми. Царство Боже – усередині нас. Так Сказано Сином Людським. Тому й Бог – усередині нас. І, піднімаючись на духовне повстання, ми виконуємо Його Волю, а отже, свою волю, бо поза Божим буттям людини нема» [2]. Якнайкраще покликана сприяти таким змінам Українська Духовна Республіка. Очищувальні духовні процеси на Землі повинні розпочатися саме з України, Святої України. Це її призначення [3].

Світогляд Олеся Бердника характеризується по-різному. Більшість вважає його мрійником, філософом і фантастом. І. Гриньох називає

Бердника «віруючою християнською людиною», «релігійним, чітко християнським мислителем» [4, с. 4]. Водночас, згадуючи космогонічні елементи у творах Олесь Бердника, І. Гриньох зазначає, що «хоч в образі всесвіту Бердника виразно домінує християнське вчення про виникнення всесвіту, то мимо цього в цьому образі незаперечні впливи різних релігій світу, міфів і переказів, старинних літератур і філософських систем» [4, с. 21].

Отже, Олесь Бердник – видатний духовний учитель нашого часу. Його слід сприймати не лише як письменника-фантаста, громадського діяча та видатного філософа, а також як людину значного духовного потенціалу, що вірила у вселенське майбутнє України й усього людства.

Джерела та література

1. Бойченко В. П. *З історії словесності Південного Прибужжя* / В. П. Бойченко. – Миколаїв : ТОВ ВІД, 2005. – 72 с.
2. Бердник Олесь. *Хто має страх – недосконалий в любові* / Олесь Бердник // *Згода*. – 30 грудня 1991.
3. *Віра чи пізнання? (Розмова з письменником Олесем Бердником, Провідником Української Духовної Республіки)* / Вела діалог і записала М. Громолиця // *Молодь України*. – 20 жовтня 1994.
4. Гриньох І. *Олесь Бердник. Утопіст чи харизматик на обрії другого тисячоліття християнства в Україні* / І. Гриньох. – Рим : Видання богословії, 1980. – Ч. 54. – 47 с.

УДК 94(477.73)

О. Д. Котов

Відзнака пошани героям-ольшанцям у Миколаєві

Костянтин Ольшанський та його героїчний десант – визначні постаті в історії Миколаєва. Кожен житель нашого міста, хоча і не знає всі деталі подвигу «Ольшанців», але знають хто такі десантники Ольшанського і що вони зробили для Миколаєва. Миколаївці пишаються і шанують героїчних десантників. Пам'ятники, меморіальні таблички, книги – це шанування і вдячність миколаївців за покладене життя заради миру.

Валерій Іванович Циганов (автор праць «Удар «Меча», «... от «Меча» и погибнет!»), капітан III рангу у відставці, присвятив цикл видань своєму батькові Івану Михайловичу Циганову – командирі 45-ї артилерійської батареї 384-го окремого Червонопрапорного Миколаївського батальйону морської піхоти Чорноморського флоту. Того самого

батальйону, у рядах якого билися героїчні десантники-ольшанці. Автор присвятив понад 45 років свого життя збору матеріалу й написанню книги і є першим, хто в такому значному масштабі висвітлив тему «Ольшанців» [1].

Музей бойової слави моряків-десантників «Ольшанців», що знаходиться біля Миколаївського морського торговельного порту, здійснює безперервну роботу з героїко-патріотичного виховання громадян, наповнення музею документами, фотографіями, удосконалення експонатів, технічного оснащення аудіо- й відеозасобами, розширення зв'язків музею з родичами героїв. З 24 березня 1964 р. завдяки зусиллям ентузіастів – працівників морського торгового порту і за підтримки начальника морського порту Грека Харитона Івановича і Мовчана Миколи Васильовича музей почав приймати своїх перших відвідувачів. Музей фінансувався на кошти морського торговельного порту. Також було споруджено пам'ятник, центральною фігурою якого є К. Ф. Ольшанський [2].

У центрі Миколаєва встановлено пам'ятник і меморіал героям «ольшанцям». До 1991 р. біля меморіалу діяла Почесна варта «Пост № 1», у який щодня заступали кращі учні міста. 28 березня 2001 р. «Пост № 1» було частково відновлено силами Миколаївського спортивно-патріотичного Клубу «Рись» (почесний караул виставлявся у святкові дні). З 5 травня 2010 р. «Пост № 1» в Миколаєві було відновлено на щоденній основі [3].

На честь героїв названо селище міського типу Ольшанське. Селище знаходиться на відстані 28 км від обласного центру. Біля селищної ради встановлено пам'ятник К. Ф. Ольшанському, розташований на правому березі річки Південний Буг. Також є вулиця Ольшанців на честь героїв, у Корабельному районі Миколаєва [4].

Починаючи з 2009 р., ентузіаст, краєзнавець, економіст за освітою Юрій Решетнік організував «Похід пам'яті» в Корабельному районі, присвячений звільненню Миколаєва від фашистів у 1944 р. Щороку всі охочі та організатори здійснюють хід за маршрутом: Братська могила в Солдатському сквері (мкрн Жовтневе), Корабельний район міста – штаб «Ольшанців», який знаходився в будинку рибалки Івана Коби – повз будівлю рибколгоспу (працівники якого надали допомогу десантному загону під час його підготовки до відправлення) – повз будинок по вулиці Андреева (де знаходилася радіостанція, яка протягом усього бою тримала зв'язок із загonom Ольшанського). Кінцевим пунктом ходи є причал на березі річки Південний Буг, звідки десант відправився до елеватора і протягом двох діб тримав оборону [5].

Міська школа № 43 носить ім'я К. Ф. Ольшанського. У 2015 р. в школі було відзначено 100-річчя з дня народження К. Ф. Ольшанського. Також силами адміністрації школи й учнями відтворено наступальну операцію «Ольшанців» у макетній формі, яку розташували в холі школи.

Отже, звичайні миколаївці, ентузіасти, учні шкіл, учителі, дослідники зберігають історичну спадщину героїчного подвигу звичайних солдат, які поклали життя заради визволення Миколаєва. Власними зусиллями та любов'ю до краєзнавства вони зберігають, вшановують, передають молодшим поколінням історію подвигу героїчного десанту.

Джерела та література

1. *Вышла в продажу новая книга о николаевском десанте [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mobus.com/nikolaev/170278.html>.*
2. *Петраш А. П. Музей Ольшанцев / А. П. Петраш, П. М. Ярковой. – Одесса : Маяк, 1987. – С. 45–47.*
3. *Памятник героям-ольшанцам в Николаеве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.shukach.com/node/6964>.*
4. *В городе Николаеве раскрыта тайна точного «Удара «Меча» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.niknews.mk.ua/2009/02/11/v-gorode-nikolaevе-raskryta-tajna-tochnogo-udara-mecha/>.*
5. *В Николаеве состоялся традиционный поход памяти подвига десанта под командованием Константина Ольшанского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://muscity.mk.ua/?p=142699>.*

УДК 94(477):81'373.21

О. С. Крамаренко

Угорська історична спадщина в топоніміці України

Дослідження угорської топоніміки на території сусідніх держав дає змогу не лише зіставити сучасні масштаби країни та колишні кордони Угорської держави, а й прослідкувати економічні, політичні та культурні зв'язки з Україною.

Під владою Австро-Угорщини перебувала менша частина українських земель, порівняно невелика, якщо співставляти з контрольованими територіями Словаччини та Румунії. Проте угорський вплив на території Західної України, зокрема Закарпатської області, досить помітний. Це виражено як у широкому розповсюдженні угорської мови, так і в подвійному іменуванні міст, яке ще подекуди зберігається. Окрім офіційних назв, часто використовуються угорські назви, що ведуть свою історію з доімперських часів [5].

Як свідчать історичні документи, місто Ужгород від часу своєї першої згадки фактично до кінця Першої світової війни мало тільки одну назву: «Унгвар» (із певними видозмінами на «Гункбар», «Гунгвар», «Онгвар»). Сучасна назва центру українського Закарпаття з'являється лише в середині XIX ст. Виникла вона під впливом піднесення національних змагань українського населення краю, особливо в часи Угорської революції 1848–1849 рр. Нова назва була фактично перекладом, де замість елемента «Унг» вжито слово «Уж», а угорське «вар» («замок», «фортеця») перекладено (до речі, помилково) словом «город». Хоча в той час нова назва не прижилася, про неї згадали після Першої світової війни, коли Закарпаття відійшло до Чехословаччини, а нова влада вирішила слов'янізувати назви міст і сіл краю [3, с. 62].

Інше історично багате місто Закарпатського регіону – Мукачеве. Над Мукачевим протягом віків проносилися різні політичні бурі. Воно входило до складу Угорщини, Галицько-Волинського князівства, Австрії, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Радянського Союзу. Тепер воно в складі незалежної, суверенної Української держави. Відповідно, місто має кілька варіантів назви різними мовами. В українській мові має вживання декілька варіантів назви міста. На офіційному веб-порталі Верховної Ради України, а також у словниках назва міста подається як Мукачеве. На сайті Мукачівської міськради місто згадується як Мукачево. Деяке розповсюдження в українській мові також має назва Мукачів.

Назва міста Мукачево походить від його попереднього найменування угорською – «Munkacs». Цей топонім мовами інших національностей, які живуть або жили в місті: угорською «Munkács» [мункаач], словацькою й чеською «Mukačevo» [мукачево], польською «Mukaczewo» [мукачево], німецькою «Munkatsch» [мункач], на ідиш «מוןקאטש» [мінкач, мункач], румунською «Munceağ», «Muncaci», «Muncasiu» [5, с. 11].

Що стосується розповсюдження угорських традицій в Україні та культурних впливів, яскравим прикладом є місто Берегово. Воно є райцентром у Закарпатській області з майже 30-тисячним населенням, понад половину якого на сьогодні становлять угорці. Місто є досить давнім, було засноване в 1063 р. угорським принцом Лампертом й отримало назву Лампертсас. У 1499 р. вперше згадується як Берегсас (угорці й досі його так називають), а сучасну назву Берегове отримало з приходом на ці землі радянської влади [1].

7 вересня 2012 р. Берегівська міська рада на сесії ухвалила рішення про надання угорській мові статусу регіональної в місті. Усі вказівні знаки й назви вулиць міста дублюються угорською. Подекуди саме назва Берегсас використовується частіше як серед пересічних жителів міста, так і в адміністративних документах [4].

Західноукраїнські землі тривалий час знаходились під контролем інших держав, тому тут виробилась власна, відмінна від інших регіонів України, топонімічна система. Будучи частиною Угорщини, багато географічних назв Закарпаття мають угорське походження. Після років перейменувань і трансформацій зв'язок у звучанні все ж залишається явним, хоча деякі міста мають відмінні сучасні назви. Часто можна зустріти традицію подвійної топоніміки, що свідчить про використання як українських, так і угорських назв на сучасному етапі.

Джерела та література

1. Бречко Р. С. *Берегове. Угорський куточок в Україні [Електронний ресурс] / Р. С. Бречко. – Режим доступу : <http://ukrainaincognita.com/>.*
2. *Зан М. Перейменування і відновлення назв населених пунктів Закарпаття як індикатор етнокультурних процесів [Електронний ресурс] / М. Зан. – Режим доступу : <http://www.zakarpattia.com>.*
3. *Кобаль Й. В. Ужгород відомий і невідомий / Й. В. Кобаль. – Львів : Світ, 2003. – 196 с.*
4. *Попович О. Прецедент: угорська мова стала регіональною у Берегове [Електронний ресурс] / О. Попович. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/>.*
5. *Филиппов А. И. Мункач (Мукачево) в XIV-XVI веках и раньше: Краткая история начала одного города / А. И. Филиппов. – Ужгород : Ліра, 2013. – 40 с.*

УДК 94:008(520)

А. В. Муковніна

Культура «мінливого світу». Японський досвід збереження пам'яток XVII–XIX ст.

Після об'єднання Японії під владою Токугава в країні почався період відносної економічної стабільності. Покращення транспортного зв'язку, збільшення ремісничого виробництва та торговельних відносин позитивно вплинули на благоустрій населення. У цей час купецтво починає займати провідні позиції в соціальній ієрархії. І це незважаючи на багатівікове зневажливе ставлення до них. Збагачення стану купецтва відобразилось не тільки на соціально-економічній ситуації, а й докорінно змінило культурне життя країни.

Саме ця обставина сприяла зародженню культури нового зразка – культури «мінливого світу». Орієнтована на смаки купецтва, ремісників, та взагалі міського населення, нова культура стала втіленням усього життя міста. Словосполучення «мінливий світ» переважно стосується гравюр у стилі укійо. Але філософський підтекст, особливе світо-

сприйняття, почуття швидкоплинності часу знаходить відображення в будь-якій сфері мистецтва XVII–XIX ст. [1, с. 89].

Найбільшого розквіту цей культурний феномен зазнав під час років Генроку – 1688–1704 рр. Мацуо Басьо (поезія), Огата Корін, Хісікава Моронобу (живопис) та ін. творці того часу становлять золотий фонд японської спадщини, який оберігається сучасними істориками та культурологами, а також іншими небайдужими до минулого Японії [2, с. 23].

У наш час збереження культурно-історичних пам'яток Японії – одне з найкращих у світі. Цьому сприяло декілька чинників. По-перше, менталітет нації, глибока повага до минулого країни та почуття пошани до своєї культури. І, як наслідок, другий чинник – значне фінансування держави. На початку XXI ст. витрати національного бюджету на справи культури склали близько 101,5 млрд японських ієн [3].

Завдяки розгалуженій організаційній структурі та законодавству уряду Японії вдається забезпечувати високий рівень збереження історико-культурної спадщини. Під керівництвом Міністерства освіти, культури, спорту, науки і техніки діє Агентство в справах культури, засноване в 1968 р. Один із департаментів агентства відповідає за збереження об'єктів культури. У ньому чотири відділи: традиційної культури, мистецтв, пам'яток і визначних місць, а також архітектурних та інших споруд. При Агентстві створено Раду в справах культури, один із чотирьох підрозділів якого займається об'єктами культури. З Агентством у справах культури пов'язані деякі так звані незалежні адміністративні інституції – це національні музеї та інститути, у тому числі Національний дослідний інститут з об'єктів культури з відділеннями в Токіо та Нарі.

Наприкінці 2001 р. в Японії було ухвалено Основний закон щодо підтримки культури та мистецтв. Поряд зі встановленням деяких базових принципів, закон поклав на уряд обов'язок формулювання основ політики сприяння збереженню й розвитку культури та мистецтв. Збереження об'єктів культури було визначено як один з її вищих пріоритетів [3].

Отже, історико-культурна спадщина Японії зазначеного періоду представлена в майже повному обсязі, що значно полегшує роботу науковцям та відкриває доступ для широкого загалу. Як наслідок, відбувається популяризація рідної (для японців) культури та зростання престижу країни як в очах її громадян, так і серед міжнародної спільноти.

Джерела та література

1. Гришелева Л. Д. *Формирование японской национальной культуры* / Л. Д. Гришелева. – М. : Наука, 1986. – 286 с.
2. Кирквуд К. *Ренессанс в Японии* / К. Кирквуд. – М. : Главная редакция восточной лит-ры, 1988. – 303 с.

3. *Сохранение культурного наследия в Японии: сравнение с российскими проблемами [Электронный ресурс] // Информационный портал. – Режим доступа : http://files/Monitoring/krogius_japan_nasled.pdf.*

УДК 96:792.05(477.83)

Т. Е. Олексюк

Львівський оперний театр: легенди, вплетені в реальність

*Краще грати перед порожніми кріслами,
ніж перед порожніми обличчями.*

**(Алекс Гінес, «оскароносний»
британський актор)**

Театр – як дзеркало людської душі, – і смієшся, і плачеш, і критикуєш, упізнаючи себе, дивлячись з боку на драми, що мають місце в твоєму житті.

Якщо ви запитаете в пересічного жителя міста Львів, яка з пам'яток архітектури найбільше йому до душі, однозначно почуєте – Оперний театр імені Соломії Крушельницької. Львів'янам ніколи не набридає повторювати, що нашій Опері немає рівних в Україні, вона є однією з найгарніших у Європі (і у світі).

Будівництво театру завершили в 1900 р. за проектом архітектора Зигмунта Горголевського. І перша легенда Опері виникла відразу ж після його смерті. Розповідали, що Горголевський через рік після завершення будівництва наклав на себе руки через те, що підземні води річки Полтви, які протікали під театром, підтопили будівлю, і вона пішла тріщинами. Насправді ж для Полтви спеціально проклали обвідний канал, а архітектор Горголевський несподівано пішов із життя 6 липня 1903 р. через зупинку серця. Проте львів'яни не забувають, що під бруківкою проспекту Свободи течуть води бурхливої річки, і навіть за часів радянської влади під час парадів рух важкої військової техніки біля Оперного театру було заборонено [1].

Найпершим директором Оперного театру був Павликовський, який так закохався в Оперу, що досить часто додавав у театральну касу власні гроші [2].

У Львівській опері є, звичайно, і свої романтичні трагедії. На початку минулого століття через нещасливе кохання до однієї зі співачок театру наклав на себе руки відомий львівський окуліст Бужинський. А в 1912 р. відомий львівський ловелас, юрист і банкір Станіслав Леви-

цький застрелив свою заміжню пасію, актрису Янину Огинську-Шендерович [3], через палке кохання. Дуже цікава легенда пов'язана і з завісою «Парнас» Львівської опери, яка справно служить театрові вже понад 100 років. Фахівці у цій галузі виїхали в театри Європи, щоб підібрати завісу, яка б найкраще підходила і до театру, і до міста. Неперевершеними були визнані завіси театрів Мілана і Кракова [4]. Як потім з'ясувалося, їхнім автором був знаменитий художник Генріх Семирадський (до речі, поляк, який народився в Україні). Саме йому робили замовлення на театральну завісу.

Майже чотири роки, тривало будівництво театру, але коли роботу було закінчено, треба було відкривати театр, виявилось, що грошей на викуп завіси засновники не мають. Річ у тім, що театр будувався в основному на пожертвування меценатів, які відмовилися платити ще й за завісу для Опері.

Замовники вирушили до Італії. Художник виявився доброю людиною, що не розсердився, а повів їх до своєї майстерні і показав завісу. Побачивши завісу, львів'яни втратили дар мови. Пізно ввечері гостей попросили покинути майстерню. Наступного дня засновникам Опері потрібно було повертатися додому і вони попросили майстра востаннє показати їм свій шедевр.

І тоді Генрік Семирадський зрозумів, що ніхто так не оцінить і не полюбить його працю, як ці люди, і ніде у світі вона не буде так добре виглядати, як у тому місці, для якого призначена. І художник зробив прекрасний вчинок – подарував плід свого натхнення Львівській опері. Це було якраз напередодні відкриття театру в 1900 р., а вже 1902 р. художник помер, але його чудова робота й дотепер тішить вишуканий художній смак львів'ян і гостей міста.

Навіть скульптури Львівської опери неодноразово обплітались легендами. Так, предметом однієї з суперечок стала головна скульптура театру «Слава», що увінчує фронтон будівлі. Професор Львівського університету Марс багато років викладав акушерство і якимось, проходячи з друзями повз театр, заклався, що «Слава» не випадково має такий округлий животик [5]. Професор запрягнувся своєю науковою честю, що такий живіт буває тільки в жінок на четвертому місяці вагітності. І щоб підтвердити свої слова й виграти парі, Марс пішов до скульптора, який ліпив «Славу», і взяв у нього адресу натурниці, котра позувала йому під час роботи. У дівчини й справді виявилася дитина. За датою її народження принциповий професор таки зміг підтвердити свою правоту й довів, що наша львівська «Слава» справді є вагітною.

Ось такими є легенди Львівського оперного театру, які так вплелися в існуючу реальність.

Джерела та література

1. Гранкін П. Львівський оперний театр: історія будови і реставрації / П. Гранкін, Є. Соболевський // *Будуємо інакше*. – 2001. – № 1. – С. 37–42.
2. Мельник Б. В. Вулицями старовинного Львова / Б. В. Мельник – Львів : Світ, 2002. – 273 с.
3. Таємниці міста Лева: книга для читання / О. Волосевич, О. Даниленко. – Львів : Аверс, 2004. – 356 с.
4. Назарук М. М. Львів у ХХ столітті: соціально-екологічний аналіз. – Львів : Українська академія друкарства, Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 348 с.
5. Історія Львова. У трьох томах / Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів : Центр Європи, 2006. – 394 с.

УДК 94(477,73):796,322/.333

О. І. Олійник

Історія розвитку муніципального футбольного клубу «Миколаїв» у часи незалежної України

Миколаївський футбол має досить тривалу та яскраву історію. По всій Україні відомі такі прізвища, як Іван Балан (спортивний директор МФК «Миколаїв»), Руслан Забранський (головний тренер МФК «Миколаїв»), Андрій Березовчук (срібний призер юнацького чемпіонату світу з футболу 2000 р., Німеччина), В'ячеслав Чечер (гравець ФК «Зоря», Луганськ), Анатолій Діденко (гравець ФК «Волинь» (Луцьк)), Михайло Сергійчук (гравець ФК «Говерла» (Ужгород)), Антон Голенков та Артем Чорній (гравці ПФК «Олександрія», Олександрія, Кіровоградська область) та багато інших.

Стан футболу в нашому місті, починаючи з проголошення незалежності України, змінювався практично щорічно. І, що цікаво, щороку миколаївський футбол ставав ще більш цікавим для звичайного вболівальника.

Якщо розглядати розвиток з 1992 по 1999 рр., то можна побачити, що найбільші успіхи команди припали на цей період. У 1992–1994 рр. у м. Миколаїв почала функціонувати нова команда під назвою «Евіс». Таку назву вона отримала від президента однойменної миколаївської швейної фабрики В. Заплатинського, який узяв фінансування клубу під свою відповідальність. Зрештою, через певні економічні труднощі В. Заплатинський покинув посаду президента клубу і віддав команду під крило міста – тепер спонсорувати клуб стали звичайні платники податків у півмільйонному місті. Змінюється й назва – тепер головна

команда області отримала назву СК «Миколаїв». Головним тренером став відомий фахівець – Є. Кучеревський, який був гравцем нашої команди в 1970–1975 рр., а до цього моменту працював у дніпропетровському «Дніпрі», з яким, зрештою, у 2004 р. виграв бронзові медалі чемпіонату України. У Миколаєві Євген Мефодійович відпрацював 3 роки, але особливих успіхів не досяг [1].

Найкращим сезоном в історії клубу в період незалежності вважається сезон 1997–1998 рр. Крім перемоги в першій лізі та заслужених золотих медалей, команда отримала змогу повернутися до елітного чемпіонату України. Одним із найкращих матчів в історії клубу вважається двобій із київським «Динамо-2» в травні 1998 р., де «муніципали» здобули перемогу над своїми маститими опонентами (до Миколаєва тоді приїхали такі футболісти, як Олександр Хацкевич (нині тренер збірної Білорусі з футболу), Віктор Леоненко (телевізійний експерт) та Валентин Белькевич (на жаль, нині покійний)). «Миколаїв» палко підтримували в тій грі 29 тисяч уболівальників, а успіхами клуб завдячував двом чоловікам, які повністю віддавалися своїй справі – меру міста Олександрю Берднікову та головному тренеру Анатолію Заяєву. Щоправда, уже в наступному році «закоханий» у футбол О. Бердніков програв вибори міського голови Анатолію Олійнику, в А. Заяєва не складаються відносини з керівництвом міста, тому він покидає своє місце головного тренера, а чотири основних гравці – Олександр Лавренцов, Сергій Бугай, Володимир Пономаренко та Руслан Забранський переїхали грати до криворізького «Кривбасу».

З 2000 р. починаються проблеми в команді, пов'язані з фінансуванням клубу. Від тяжкої хвороби помирає міський голова А. Олійник. Його наступник – Володимир Чайка – передає клуб в управління товариству «Сіigma-спорт». Проте невдовзі президента «Сіigma-спорт» – Юрія Бойка – підривають у салоні власного автомобіля в центрі міста, тому клуб знову залишається без фактичного керівництва.

У наступні роки МФК «Миколаїв» продовжує виступи в першій лізі України з футболу. Щороку змінюється склад команди, тренери також змінюють один одного через низьку якість гри, а 2008 р. через відсутність коштів і відмову «Сіigma-спорт» спонсорувати команду МФК «Миколаїв» було знято зі змагань сезону 2008–2009 рр. [2]. На щастя, міський голова В. Чайка почав активну роботу зі збереження команди. Його листи до федерації футболу України та до великих підприємств міста спрацювали – клуб допустили до чемпіонату, щоправда, лише в другу лігу [3].

Січень 2009 р. приніс нового спонсора – ним стало підприємство «Телец-ВАК», а президентом було призначено Анатолія Валєєва. У

2010 р. новим головним тренером уперше стає Руслан Забранський. Фінансові проблеми команди не зникають – Руслан Михайлович змушений за власні кошти годувати футболістів та вивозити їх на виїзні ігри чемпіонату. У 2012 р. А. Валєєва усувають із поста президента клубу, новим спонсором стає молодий політичний діяч Ігор Дятлов. У січні 2013 р. в команди з'являється повноцінний президент – підприємець Гурген Оронюк. Завдяки його допомозі «Миколаїв» добудовує стадіон, розплачується з минулими боргами й організовує бюджет команди в розмірі 10 млн грн на рік [4]. Проте на цьому неприємності не завершилися – раптова смерть багаторічного прихильника футболу Володимира Чайки відобразилась на результатах команди. У 2012–2013 рр. «Миколаїв» демонструє свій кращий футбол за останні 10 років – 6-те місце в першій лізі на фініші сезону і встановлення рекорду – домашня перемога над білоцерківським «Арсеналом» із рахунком 8:0 стала найбільшою в історії «Миколаєва» в чемпіонатах України.

Травень 2014 р. сколихнув спокійне існування команди – президент клубу Гурген Оронюк покінчив життя самогубством в одному з кафе міста, тому фінансове життя команди похитнулось. Стабілізувати життя команди вдалося тільки влітку 2015 р. Під своє крило МФК «Миколаїв» узяв Сергій Кантор, власник заводу «Екватор». Він повернув на місце головного тренера Руслана Забранського, було придбано нове екіпірування, проведено ремонт в адміністративній будівлі стадіону та планується розбудова спортивного комплексу в нашому місті.

Підсумувавши все вищесказане, можна зробити висновок, що незважаючи на матеріальні проблеми в утриманні футбольного клубу, наше місто таки має футбольного представника в чемпіонаті України з футболу серед професіоналів. І автор цього тексту впевнений, що історія нашої команди надалі буде поповнюватись тільки футбольними перемогами й звитягами.

Джерела та література

1. Кучмий В. *История МФК «Николаев»* [Електронний ресурс] / Вадим Кучмий. – Режим доступу : <http://mfc.mk.ua/club/history>.
2. Синавский В. *Мэр Владимир Чайка: Город Николаев может остаться без большого футбола* [Електронний ресурс] / Виталий Синавский. – Режим доступу : <http://www.niknews.mk.ua/2006/07/31/mjer-vladimir-chajka-gorod-nikolaev-mozhet-ostatsja-bez-bolshogo-futbola/>.
3. Синавский В. *Мэр Владимир Чайка: Возможно, вновь созданная николаевская футбольная команда займется во вторую лигу* [Електронний ресурс] / Виталий Синавский. – Режим доступу : <http://www.niknews.mk.ua/2008/07/02/mer-vladimir-chajka-vozmozhno-vnov-sozdannaja-nikolaevskaja-futbolnaja-komanda-zajavitsja-vo-vtoruju-ligu/>.

4. *Синявский В. Гурген Оронюк утверждает, что стать президентом МФК «Николаев» ему предложил Владимир Чайка [Электронный ресурс] / Виталий Синявский. – Режим доступа : <http://www.mk.mk.ua/rubric/sport/2013/03/23/10084/>.*

УДК 908(477.73)

О. А. Пляс

Миколаївський Адміралтейський собор – культурна спадщина Миколаєва XVIII ст.

Кожне місто має споруду, яка для його жителів і гостей служить символом цього міста. Протягом понад 140 років символом нашого міста був Миколаївський Адміралтейський собор імені святого Григорія Великої Вірменії, який 94 роки був головним храмом Чорноморського флоту.

Історія заснування цієї споруди пов'язана з іменами відомих діячів як у художньому оформленні (І. Є. Старов), так і в координаційній роботі над собором (Г. О. Потьомкін).

Історія заснування собору бере свій початок з кінця XVIII ст. і тісно пов'язана з історією заснування Миколаєва: після побудови верфі на Інгулі Г. О. Потьомкін надсилав розпорядження петербурзькому архітекторові І. Є. Старову про розробку плану будови міста, архітектурного ансамблю в селищі Богоявленськ, церкви Богоявлення Господня, а також Соборної церкви в Миколаєві [4]. Будівництво храму тривало 5 років. Церкву було побудовано в 1794 р. і 30 жовтня цього ж року відбулось її освячення в ім'я Святого Мученика Григорія Великої Вірменії (його ім'я носив князь Г. О. Потьомкін). Після смерті імператриці Катерини II 7 січня 1798 р. згідно з Указом імператора Павла I церкву було перейменовано в Адміралтейський собор [2].

Будівництво собору здійснювалось за проектом архітектора І. Є. Старова, за зразком Андріанопольського храму, але в зменшеному вигляді. Виконавцем робіт був майстер кам'яних справ А. Вектон. Спостерігали за будівництвом архітектор В. А. Ванрезант та інженер І. І. Князев. Для розпису іконостасу Г. О. Потьомкіним були запрошені художники з Італії.

Адміралтейський собор протягом усього свого існування для Миколаєва й Чорноморського флоту був не тільки місцем для церковних служб і молитов, а ще й одним із центрів міського життя. На церковних службах у соборі у вихідні й святкові дні було присутнє командування флоту та морського порту. Сюди ж з'їжджалась і міська знать,

яка часто не перебувала серед парафіян храму. Побувати на службі в соборі вважалося престижним, тому недільні та святкові служби були досить багатолюдні, на таких службах присутніх могло бути значно більше, ніж прихожан.

Обов'язковими церемоніями, пов'язаними з виконанням релігійних обрядів в армії і на флоті, були церковні паради (так, згідно з військовими статутами, офіційно іменувалися молебні). В Адміралтейському соборі вони призначалися розпорядженням Миколаївського військового губернатора (градоначальника) і проводились: у перший день Нового року, у день Богоявлення; у Страсну п'ятницю до виносу Святої Плащаниці, у перший день Великодня, у перший день Різдва Христового, у день Кавалерського свята Святого Георгія і в деякі інші свята. Зокрема, у липні 1888 р. Адміралтейський собор був одним із центрів святкування в Миколаєві 900-річчя хрещення Русі.

Навіть у період воєн відправка військових підрозділів на фронт починалася саме урочистим молебнем в Адміралтейському соборі або на Соборній площі. Під час Першої світової війни, коли в місті відкрилося понад десяток шпиталів для поранених воїнів, священники Адміралтейського собору вважали своїм обов'язком причащати та сповідувати поранених прямо в шпиталях. В Адміралтейському соборі проходили також і заупокійні служби та відспівування найвідоміших жителів міста, навіть якщо вони не були військовими і не входили до складу прихожан храму [1].

Значну роль церква відігравала в розповсюдженні літератури і в плані благодійності. Значну увагу собор приділяв розвитку освіти в місті. Багато священнослужителів викладали різні предмети в навчальних закладах міста: штурманському училищі, портовій ремісничій школі, морехідній школі, Маріїнській жіночій гімназії та інших. Чимало служителів церкви за великий особистий внесок у розвиток народної освіти були нагороджені медалями та іменними подарунками [3].

Усе вищесказане дає змогу стверджувати про надзвичайно важливу роль Адміралтейського собору як об'єкта культурної спадщини міста. Проте, незважаючи на це, подальша доля собору була надзвичайно трагічною. У 1922 р. храм було передано українській громаді й протягом 7 років у ньому діяв Український кафедральний собор. Оскільки собор знаходився поруч із будівлею міської управи, де розмістились окружком та міськвиконком, нова влада почала клопотати про закриття собору. У результаті Адміралтейський собор було передано Миколаївському історико-археологічному музею, а 1936 р. існування «величної пам'ятки Миколаєва» припинилося (собор було висаджено в повітря динамітом).

Незважаючи на відсутність культурної пам'ятки на сьогодні, Миколаївський Адміралтейський собор своєю яскравою історією назавжди залишиться в пам'яті миколаївців та спонукатиме нові покоління науковців досліджувати його історію.

Джерела та література

1. Губская Т. Н. Деятельность Николаевского Адмиралтейского собора II пол. XIX в. / Т. Н. Губская // *Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. V Миколаївська обласна краєзнавча конференція.* – Миколаїв : Атол, 2004. – С. 212.
2. Еланский П. П. Бытовые очерки г. Николаева / П. П. Еланский. – Одесса : Тип. П. Францова, 1893. – С. 34–35.
3. Мурзакевич Н. Н. Опись Николаевского Адмиралтейского собора / Н. Н. Мурзакевич. – Т. 13. – Одесса, 1883. – С. 189–192.
4. Тригуб А. П. Роль Николаевского Адмиралтейского собора в жизни города / А. П. Тригуб // *Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження».* – Миколаїв, 1995. – С. 126.

УДК 908(477.73)

А. О. Погановський

Пам'ятник О. С. Грейгу: історія та сучасність

Олексій Самуїлович Грейг – видатна постать в історії Миколаєва. І тому не випадково, що після його смерті в 1845 р. ідея спорудження монумента, який би увічнив пам'ять про цю людину, можна сказати, лежала на поверхні. Однак, реальне втілення задуму могло відбутися лише за сприяння державної влади. Так і сталося, утім, через досить тривалий час.

У 1861 р. імператором Російської імперії Олександром II і генерал-адміралом Костянтином Миколайовичем обговорювалося питання про встановлення на Соборній площі навпроти гауптвахти пам'ятника адміралу М. П. Лазареву. У зв'язку з цим ними було здійснено візит до Миколаєва для остаточного затвердження проекту. Однак сталося непередбачене: миколаївські моряки та прості жителі міста чинили опір подібному почину. Люди навіть подали прохання цареві про зведення монумента О. С. Грейгу.

Слід зазначити, що пам'ятник створювався виключно за гроші, зібрані за передплатою між моряками та іншими миколаївцями [1]. 21 травня 1873 р. на перехресті Адміральської та Соборної вулиць у

присутності синів адмірала, великого князя генерал-адмірала Костянтина Миколайовича і численної свити адміралів й генералів пам'ятник був урочисто відкритий. Відкриття зібрало безліч миколаївців, які величезним натовпом заповнили Соборну площу, незважаючи на дощ. Торжество відкриття монумента завершилося церемоніальним маршем військ, що проходили повз великого князя й відкритий пам'ятник.

Створений скульпторами М. О. Мікешиним, О. М. Опекушиним, а також архітектором А. А. Авдєєвим, монумент являв собою бронзову статую, оточену якорями і трофейними гарматами (на знак російсько-турецької війни 1828–1829 рр.). Статуя зображала О. Грейга в парадному мундирі з інженерними кресленнями в руках, біля лівої ноги адмірала розташовувався стос книг із моделлю корабля [2].

Пам'ятник простояв майже 39 років. Революція не помилила пам'ять про адмірала – у 1922 р. від усієї композиції залишився лише постамент. Сама скульптура деякий час лежала на перетині Малої Морської і Великої Морської, біля будівлі історико-археологічного музею. Після переїзду музею в будівлю колишньої гауптвахти і передачі йому Адміралтейського собору її встановили у дворі собору без постаменту. Після руйнування собору в 1936 р. скульптуру перевезли в двір колишнього костелу, де вона й стояла до окупації. Що сталося з нею далі – залишається невідомим. Є свідчення, що вона існувала аж до вигнання фашистів із міста. У 1944 р. скульптуру спіткала сумна доля – переплавлення [3]. Зараз є актуальною ідея відродження пам'яті про О. С. Грейга. Стосовно цього йде багато дискусій, але до конкретики, на жаль, ще справа не дійшла.

Варто було б замислитися й над таким питанням: у якому вигляді краще відновити пам'ятник? Як точну реконструкцію або як абсолютно новий монумент? Через те, що оригінальної скульптури та інших оригінальних частин композиції більше не існує (за невеликим винятком), створити точну копію, яка б досконало повторювала оригінал – досить важке завдання. Справа в тому, що модель головної частини – скульптури адмірала – досі не знайдено. Як з'ясувалося, ярославський будинок-музей А. М. Опекушина цієї моделі не має. Є відомості, що бронзова копія раніше могла знаходитись у запасниках російського Військово-морського музею в Санкт-Петербурзі. Усе це змушує вдатися до варіанту відновлення пам'ятника тільки за фотографіями.

Якщо ставити за мету зробити дійсно повну автентичну копію пам'ятки, необхідні істотні матеріальні кошти, ретельний контроль за виконанням робіт і група дійсних ентузіастів, яка б взялася керувати таким серйозним проектом. Щодо варіанта створення нового пам'ятника, то й у цьому випадку без надійної матеріальної основи і професійної

участі не обійтися. Але, зрештою, будь-який варіант буде прийнятним, адже головне – це відновлення пам'яті про О. Грейга!

Отже, безумовно, для відновлення історичної пам'яті про одну з найбільш важливих осіб в історії міста миколаївцям треба повернути пам'ятник О. Грейгу на головній площі міста, незважаючи на всі перешкоди на шляху до цього.

Джерела та література

1. Грейг Алексей Самуилович // Николаевцы. 1789–1999: Энцикл. словарь. – Николаев, 1999. – С. 109–110.
2. Крючков Ю. С. Алексей Самуилович Грейг. 1775–1845 [Электронный ресурс] / Ю. С. Крючков. – М., 1984. – 104 с. – Режим доступа : www.niklib.com/resource/lib/11kruch.rar.
3. Памятник Грейгу // Прогулки по Старому Николаеву: Николаев на дореволюционных открытках: фотоальбом / [сост. и автор текста Н. А. Кухар-Онышко]. – Николаев, 1997. – С. 12–13.

УДК 94(477)«19/20»

А. В. Поліщук

Особливості української історичної політики щодо спадщини радянської доби (на прикладі пам'ятників В. І. Леніну)

Проблема радянської спадщини залишається досить актуальною в сучасному українському суспільстві. Аналіз спадщини радянської доби в монументальному мистецтві, особливо пам'ятників В. І. Леніну як найбільш масових, дозволяє розкрити особливості оцінки та інтеграції радянського досвіду в сучасний український ідеологічний простір.

Зважаючи на те, що кількість прихильників як радянської, так і української національної ідеї майже однакова, що не дає переважати жодній із сторін, то тема є досить цікавою в контексті аналізу історичної політики.

Знесення пам'ятників лідерам Радянського Союзу мало б засвідчити поривання з радянським минулим.

В Україні демонтаж пам'ятників на початку 1990-х рр. мав неоднозначний характер для всієї території країни. Так, якщо в західних областях цей процес проходив відкрито, удень і за підтримки місцевої влади, то для інших областей демонтаж пам'ятників проходив обмежено, оскільки до радянської спадщини було неоднозначне ставлення.

Тому в 1990-ті рр. ми можемо засвідчити демонтаж пам'ятників майже лише на Західній Україні. 1 липня 1990 р. в місті Червоноград

Львівської області було знято перший пам'ятник у республіці, за ним пішли «Леніни» у всіх містах та селах трьох галицьких областей – Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській [1, с. 16]. Так, протягом 1990–1999 рр. загалом було демонтовано 21 пам'ятник на Західній Україні.

Повалення пам'ятників Радянського Союзу зачепило і столицю України – м. Київ. 12 вересня 1991 р. було демонтовано головний пам'ятник Леніну на нинішньому майдані Незалежності Києва [2, с. 115].

До середини 2000-х рр. демонтаж радянських пам'ятників швидше був винятком, аніж правилом.

Після Помаранчевої революції 2004 р. великої хвилі знесення радянських пам'ятників не було.

У деяких великих містах, зокрема Черкасах, пам'ятники все ж демонтували за рішенням місцевої влади.

Показовим був 2009 р. Так, 12 червня 2009 р. президент Віктор Ющенко видав спеціальний указ, у якому рекомендував «вжити додаткових заходів щодо демонтажу пам'ятників та знаків, причетних до організації голодоморів та політичних репресій в Україні» [3].

Проте й після нього масових знесень пам'ятників не відбулося.

У 2009 р. активісти намагалися знести пам'ятник Леніну в Києві на Бессарабській площі, проте він встояв, а комуністична партія виставила біля нього охорону.

Також, наприклад у Сумській області 9 березня 2009 р. за повідомленням голови Недригайлівської РО НРУ Миколи Лісного в ніч з 9 на 10 березня в селищі Терни Недригайлівського району Сумської області впав пам'ятник Леніну. Його останки від поясу і нижче місцева влада очистила з постаменту. А 25 квітня 2011 р. невідомі звалили з постаменту й обезголовили пам'ятник Леніну в місті Буринь. Перший раз його було повалено ще 2010 р. в день народження Володимира Леніна. Монумент відновлено в переддень річниці Жовтневого перевороту в листопаді 2011 р. [4].

Остання передреволюційна хвиля боротьби з пам'ятниками піднялась із приходом до парламенту 2012 р. партії «Свобода». Її депутати без жодних дозволів організували повалення пам'ятників Леніну в центральній та північній Україні.

Отже, упродовж з 1990–2013 рр. погляди та політика щодо радянської спадщини були досить неоднорідними. У центральних, південних та східних областях у населення немає чітких уявлень про минуле, а кількість прихильників як радянських, так і українських поглядів недостатня для переважання жодної зі сторін.

Як не існує загальних оцінок щодо радянської доби, немає і єдиної політики щодо спадщини Радянського Союзу. Тому й досі демонтаж пам'ятників викликає хвилю обурення, є обмеженим, не завжди підтримується місцевою владою.

Джерела та література

1. *Адамович С. Проблеми соборності в процесі національно-демократичного відродження Галичини у кінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. / С. Адамович // Визвольний шлях. – 2006. – № 4. – С. 14–33.*
2. *Касьянов Г. Україна 1991–2007: Нариси новітньої історії / Г. Касьянов. – К., 2008. – 432 с.*
3. *На Сумщині снова обезглавили пам'ятник Ленину [Електронний ресурс] // Багнет. – 2011. – Режим доступу : <http://www.bagnet.org/news/ukraine/136721>.*
4. *Указ Президента «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 12.06.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/432/2009/>.*

УДК 930.85:061.75(5–12)

Т. М. Пшенична

**Об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО
Азійсько-Тихоокеанського регіону**

У географії як особливий напрям почала складатися географія культури, яка вивчає територіальну диференціацію культури та окремих її компонентів – способу життя і традицій населення, елементів матеріальної й духовної культури, культурного спадку попередніх поколінь. Культура відображає не тільки зв'язок часів, а й величезну сучасну національно-етнічну різноманітність і своєрідність світу.

У найбільш широкому сенсі під культурою розуміють усе те, що створено людьми в процесі фізичної та розумової праці (матеріальна й духовна культура). Поняття «культура» іноді вважають синонімом поняття «цивілізація», але, мабуть, найчастіше в нього вкладають дещо ширший зміст.

Туристичний макрорегіон Південно-Східної Азії, Австралії та Океанії (Азійсько-Тихоокеанський) – найбільший за просторовим охопленням у світі. До його складу входять країни Східної та Південно-Східної Азії, Австралія та Океанія (понад 7 000 островів у Тихому океані) [1].

Значний вплив на популяризацію регіону надає вагомий список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини було прийнято ЮНЕСКО в 1972 р. [5]), який постійно розширюється. Питома вага об'єктів, що включені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в межах регіону від світового показника (на 2011 р. – 936 об'єктів: 183 природних, 725 культурних і 28 змішаних), становить близько 12 % [2; 4], лівова частка яких (4,2 %) припадає на Китай. На другому місці, хоча зі значним відривом, – Австралія (2,0 %), далі – Японія [6]. Наявність такої кількості природних об'єктів, включених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на території регіону, пояснюється унікальними природними ресурсами, а культурних об'єктів – тривалою та багатою історією регіону, його багатонаціональністю.

Об'єкти Всесвітньої спадщини, включені до спеціального списку ЮНЕСКО, є об'єктами колосального інтересу для всього населення планети. Унікальні природні й культурні об'єкти дають можливість зберегти ті неповторні куточки природи та рукотворні пам'ятки, які демонструють багатство природи й можливості людського розуму [2].

Для культурних об'єктів статус Всесвітньої спадщини важливий не стільки для зберігання, оскільки будь-яка держава намагається утримувати свої історичні пам'ятники в належному стані, скільки для залучення в той район чи місто, де вони розташовані, додаткових коштів, розвитку туризму та підвищення статусу.

Відбираються об'єкти Всесвітньої спадщини за кількома критеріями, які розрізняються для культурних та природних пам'яток.

Для включення до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО встановлено шість критеріїв для об'єктів культурної спадщини та чотири критерії для об'єктів природної спадщини.

Об'єкти культури може бути внесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО лише в тому випадку, якщо вони будуть відповідати хоча б одному з критеріїв культурної спадщини, тобто такий об'єкт повинен:

I. Бути творенням творчого генія людини.

II. Відображати вплив, який чинить чергування загальнолюдських цінностей у межах певного періоду часу або певного культурного району світу на розвиток архітектури або технології, містобудування або планування.

III. Бути унікальним або, щонайменше, винятковим свідченням культурної традиції або цивілізації, існуючої або зниклої.

IV. Бути наочним прикладом типу споруди, архітектурного або технологічного ансамблю, ландшафту, що ілюструє важливий етап (етапи) розвитку людської історії.

V. Бути наочним прикладом традиційного людського поселення або землекористування, характерного для культури (або культур), особливо якщо вони руйнуються під впливом незворотних змін.

VI. Бути безпосередньо або значно пов'язаним із подіями або життєвими традиціями, ідеями або поглядами, творами літератури й мистецтва, що становлять видатне світове надбання [3].

Культурною Всесвітньою спадщиною 2011 р. на території Південно-Східного, Азійського і Тихоокеанського туристичного регіону стали: стародавній культурний ландшафт Китаю, західне озеро Ханчжоу (Китай); Хіраїзумі – храми, сади й археологічні пам'ятники, що зображують буддистську Чисту Землю (Японія) і Цитадель династії Хо (В'єтнам).

Джерела та література

1. Глушко А. Н. География туризма / А. Н. Глушко, А. М. Сазыкин. – Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2002. – 265 с.
2. Кулешова М. Е. Всемирное наследие и место в нем культурных ландшафтов / М. Е. Кулешова // *Наследие и современность*. – М. : Институт наследия, 2007. – Выпуск 15. – С. 21–46.
3. Сайт Всемирного наследия ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://whc.unesco.org/>.
4. Краткие описания объектов Всемирного наследия [Электронный ресурс] / [пер. Р. Крогуса, Н. Максаковского]. – Режим доступа : www.heritage.unesco.ru.
5. Конвенция об охране Всемирного культурного и природного наследия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nhpfund.ru/world-heritage/convention.html>.
6. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. UNESCO, 1972.

УДК 94:341.43(=19)(477.75)

А. Т. Саргсян

Депортація вірменського населення Криму

Протягом усього періоду правління Й. Сталіна в Радянському Союзі проводилися масові депортації представників різних національностей. Найбільш масово переселяли народи Криму. Однією з таких народів були вірмени, які проживали на цій території з VIII ст.

Після звільнення Криму від німецьких загарбників почалися депортації кримських татар, після чого почалося виселення вірмен, греків та

болгар. Формальною причиною депортації стало звинувачення цих народів у співпраці з німецькими окупантами.

Згідно з постановою Державного комітету оборони СРСР від 2 червня 1944 р., було депортовано 10 тис. вірмен, 12 тис. болгар і 15 тис. греків [1, с. 142].

Заступник голови ДКО СРСР Л. Берія говорив: «Організований німцями Вірменський комітет активно співпрацював із німцями, проводив велику антирадянську роботу. У Сімферополі існувала німецька розвідувальна організація «Дромедор», очолювана колишнім дашнакським генералом Дро (Драстамат Княян) [2, с. 168], який керував розвідувальною роботою проти Червоної армії. Вірменські національні комітети за активної участі прибулих із Берліна і Стамбула емігрантів проводили роботу з пропаганди «незалежної Вірменії» [1, с. 140].

Висловлення Л. Берії можна спростувати, провівши прості розрахунки. До окупації Криму німцями в Червону армію було покликано приблизно 25 % кримських вірмен – це майже всі, хто міг взяти участь у воєнних діях. Під час окупації Криму там знаходилися частини німецької армії, що склалися з вірмен. Але вони були перекинуті в місто Замберг ще до звільнення Криму. Незважаючи на це, радянська влада вирішила депортувати всіх вірмен півострова. Навіть тих, хто брав участь у партизанській боротьбі [3, с. 76].

Як бачимо, депортація вірмен Кримської АРСР була не боротьбою радянської влади проти колабораціоністів та інших антирадянських елементів, а цілеспрямованим виселенням представників певної національності незалежно від статі, віку, політичних поглядів і заслуг перед Радянським Союзом у період Другої світової війни в боротьбі проти німецьких загарбників.

У результаті депортації кримських народів кількість населення півострова скоротилася майже вдвічі. Національний склад області повністю змінився. Лише через десятиліття деякі представники депортованих народів повернулися у свої рідні краї.

Джерела та література

1. *Иосиф Сталин – Лаврентию Берии: «Их надо депортировать ...»: Документы, факты, комментарии / [вступ. ст., сост., послесл. Н. Бугай]. – М. : Дружба народов. 1992. – 288 с.*
2. *Армянский Вопрос. Энциклопедия / ред. коллегия. К. С. Худавердян и др. – Ереван : Гл. ред. арм. энциклопедии, 1991. – 360 с.*
3. *Земсков В. Н. Спецпоселенцы в СССР (1930–1960) : дисс. ... д-ра ист. наук / В. Н. Земсков. – Москва, 2005. – 415 с.*

Історія однієї вулиці

Сьогодні Миколаїв налічує понад тисячу вулиць і провулків. У кожного, навіть найменшого провулка, своя історія.

Топоніми Миколаєва та його околиць – своєрідний сплав стародавньої архаїки з морськими флотськими елементами. У самому місті більше російських назв, що стосуються моря, флоту, кораблів, релігії, торгівлі, різних історичних подій. Завдяки таланту та старанням І. Старова, що творив величю й красиво, Миколаїв і сьогодні відрізняється правильною та чіткою мережею міських кварталів, широкими вулицями – «прямими кілометровими стрілками». Це зразок класичної гордості архітектора, який будував Санкт-Петербург, Москву, Воронеж, Псков та інші міста. Вулиці Миколаєва ще у XVIII ст. будувалися під прямими кутами шириною до 30 м, а деякі (пр. Леніна, Чкалова, Чигрина) – від 65 до 85 м. Кожен квартал мав свій порядковий номер, а адреси називалися за прізвиськом власника будинку [2].

У перші роки радянської влади почалися перейменування, з'явилися нові назви. Тільки в середині 20-х рр. XX ст. Миколаївська міська рада перейменувала відразу 5 вулиць. Так з'явилися на карті міста вулиці Акіма, Троцького, Плеханова, Урицького, Шевченка, Франка, що неоднозначно сприймали самі жителі. Зміни назв вулиць продовжувались і після 1945 р. – вулиці перейменовували іменами героїв громадянської і Вітчизняної воєн, частин і з'єднань Радянської армії.

Серед 1 041 вулиць і провулків Миколаєва тільки 11 названо на честь жінок. Це вулиці Галини Петрової, Ганни Дивин, Єлізарової, Зої Космодем'янської, Коллонтай, Крупської, Лесі Українки, Людмили Сталь, Марії Ульянової, Поліни Осипенко, Терешкової [4].

На сьогодні 1-у Поперечну вулицю перейменовано на вулицю Галини Петрової на згадку про Героя Радянського Союзу – Г. К. Петрову, уродженку Миколаєва.

У перших числах листопада 1943 р. частинам радянських військ належало під покровом ночі перетнути на катерах Керченську протоку, висадити десант у районі селища Ельтиген і закріпитися там до приходу основних сил. Під ураганим вогнем гітлерівської артилерії, мінометів і вогнепальної зброї першими досягли Кримського півострова і висадилися на берег бійці 386-го окремого батальйону морської піхоти майора І. Л. Беякова. Під час висадки десанту до складу батальйону входила санітарний інструктор, старшина Галина Петрова. Вона проявила виняткову мужність і героїзм. Під безперервним вогнем Галина

Петрова самовіддано надавала медичну допомогу десантникам і винесла з поля бою близько 50 важкопоранених бійців. 17 листопада 1943 р. за хоробрість і героїзм, проявлені під час висадки десанту, Указом Президії Верховної Ради СРСР Г. К. Петровій було присвоєно звання Героя Радянського Союзу [3].

Галина Костянтинівна Петрова народилася 9 вересня 1920 р. в Миколаєві, у будинку № 47 по вулиці Лягіна. У 1941 р., коли гітлерівська Німеччина напала на Радянський Союз, студентка Галина Петрова вступила на курси медичних сестер у Краснодарі. Після закінчення курсів її направили санінструктором у 386-й окремих батальйон морської піхоти. 24 листопада 1943 р. під час одного з нальотів ворожої авіації бомба влучила в будівлю школи, де розміщувався медсанбат. Загинуло багато поранених бійців, у тому числі й Г. К. Петрова. Поховали її в селищі Героївське (колишньому Ельтигені) [1].

Галина Костянтинівна Петрова – перша в Миколаєві жінка, яка отримала за героїчний подвиг високе звання Героя Радянського Союзу. Її ім'я занесено в списки одного з військово-морських госпіталів Червонопрапорного Чорноморського флоту, а в Керчі їй споруджено пам'ятник. Для увічнення пам'яті Г. К. Петрової рішенням Миколаївського міськвиконкому від 21 лютого 1983 р. вулицю 1-у Поперечну перейменовано в її честь.

Джерела та література

1. Агеев Ю. Новая книга о Николаеве / Ю. Агеев // Южная правда. – 1997. – 20 мая.
2. Крючков Ю. С. История улиц Николаева: топонимический путеводитель по городу и окрестностям / Ю. С. Крючков. – Николаев : Возможности Киммерии, 1997. – 159 с.
3. Николаевцы: 1789–1999: Энциклопедический словарь. – Николаев, 1999. – С. 187–188.
4. Женские улицы Николаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vn.mk.ua/stories.php?id=12115>.

УДК 94(477,75)

А. Ю. Стригін

Проблеми збереження історико-культурної спадщини України на території анексованого Криму

Історико-культурний фонд України охоплює час, починаючи з епохи раннього палеоліту (1 млн років тому), і налічує велику кількість предметів. Досить значна частка фонду припадає на елліністичну епоху на

українських землях, коли в VI–IV ст. до н. е. греки засновували свої колонії на узбережжі Чорного моря. Дуже велика кількість античних пам'яток розташована на Кримському півострові, які мають культурне значення не тільки для України, але й для всього світу. Так, наприклад, «Херсонес Таврійський» з 2013 р. належить до світової спадщини ЮНЕСКО [1].

Після анексії Криму Росією в березні 2014 р. Україна втратила велику частину своїх історико-культурних надбань, про передачу яких Росією назад до України не йде мова. Тому виникає проблема збереження цих пам'яток. Сьогодні лише в Східному Криму працює 15 археологічних експедицій із Росії, усі вони щось знаходять, при цьому знахідки не афішуються. На думку експертів, у них є два шляхи: або до Росії, або на чорні ринки світу [2]. Україна вже має практику за радянської доби, коли знайдені археологами речі керівництво направляло до Москви чи Ленінграду на реставрацію чи експертизу, а ці речі там і залишалися.

Так, у квітні 2015 р. петербурзькі археологи на спеціальному засіданні вченої ради представляли численні знахідки експедицій 2014 р. Археологи поділилися планами щодо дослідження унікальної підводної пам'ятки – затонулого античного міста Акра в Криму, який називають також «Кримською Атлантидою».

Територія Кримського півострова має також численні пам'ятки скіфської доби, які є унікальними у своєму роді та постійно презентуються на виставках за кордоном. Така виставка відбувалася під назвою «Крим – золото та таємниці Чорного моря» в археологічному музеї Алларда Пірсона, що діє при Амстердамському університеті.

Експонати для неї були відібрані з п'яти українських музеїв – Київського музею історичних коштовностей Національного музею історії України, а також чотирьох музеїв Криму. Разом на виставці поза межами України перебувало понад 550 унікальних музейних експонатів.

Після анексії Криму розпочалися гострі дискусії навколо питання: куди саме мають повертатися експонати виставки – в Україну, у Росію чи окремо до кожного музею. Законом України «Про музеї та музейну справу» визначено поняття музейного фонду України, який «є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом» [3, ст. 1]. Згідно з Законом України «Про музеї та музейну справу», «музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, віднесені до державної частини музейного фонду України, не підлягають відчуженню, за винятком обміну на інші музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання. Рішення про обмін музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, що нале-

жать до державної частини музейного фонду України, приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв» [3. ст. 15].

Таким чином з юридичної точки зору експонати виставки мають повернутися саме на українську територію, яка є підконтрольною українському уряду, на територію, де колекція зможе зберігатися без небезпеки бути вивезеною до іншої держави.

Але, незважаючи на повне право українського народу на власну історико-культурну спадщину, питання повернення та збереження існуючих пам'яток історії та культури України, які зараз знаходяться в Криму, і досі залишаються відкритими.

Джерела та література

1. *Список світової спадщини ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31&l=en&&mode=table&order=region>.*
2. *Кот С. Суд щодо «скіфського золота». Шанси сторін на тлі міжнародного права [Електронний ресурс] // Історична правда. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/04/6/148049/>.*
3. *Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 6.*

УДК 908(477.73)

В. О. Фесенко

С. І. Гайдученко – зберегти історію за будь-яку ціну

Сергій Іванович Гайдученко народився 1 жовтня 1866 р. в Полтавській губернії. Після того, як він закінчив Новоросійський університет, почав працювати в Міністерстві юстиції в 1891 р.

Протягом перших 10 років служби обіймав різні посади при Одеському, Тираспольському та Херсонському повітових судах. Перебуваючи в населених пунктах Херсонської губернії, завжди цікавився історією цих місць, збирав відомості про випадкові археологічні знахідки, про розкопки степових курганів [1].

У жовтні 1901 р. після завершення польових сільськогосподарських робіт С. І. Гайдученко найняв селян і провів розкопки курганів, що тягнулися вздовж гребеня перевалу, утвореного річками Куций Сланець і Південний Буг. До групи входило 10 курганів. Велика частина з них зберегла малі насипи. Кургани були ретельно досліджені траншейним способом, але всі вони виявилися пограбованими давніми й

сучасними шукачами скарбів. Із «народної поголоски» С. І. Гайдученко дізнався, що на селянській землі поблизу с. Ново-Петрівське Новобузької волості кимось розрито давнє поховання. Про це він доповів земському начальству [1].

У селян вилучили фрагментований кам'яний молоток, крем'яні стрілу та ніж, вісім бронзових стрілок, фрагмент бронзового котла і ще кілька дрібних предметів. Найважливішою знахідкою була мініатюрна золота посудина у вигляді «гарбуза» з підвісками-ланцюжками. Вони кріпилися до фігурок півників, крила й очі яких були покриті блакитною емаллю. Цю знахідку в селян довелося купити за 50 рублів. Речі пропонувалося передати Херсонському або Одеському музеям. Слід зауважити, що навіть поверховий опис знахідок дає можливість припускати, що частина з них походила з багатого скіфського поховання [2, с. 10].

Захоплення історією та культурою України привело С. І. Гайдученка в громадську організацію «Просвіта». Такі організації існували у Львові, Києві, Катеринославі, Одесі та інших містах. 25 лютого 1907 р. відбулося урочисте відкриття «Просвіти» в Миколаєві. До складу організації увійшло близько 150 чоловік. Головою було обрано історика, етнографа, композитора М. М. Аркаса, секретарем – Є. П. Литвина, до складу правління ввійшли художник Е. М. Маковський та юрист С. І. Гайдученко [3]. Товариство проводило літературно-музичні вечори, читання, концерти та вистави силами учасників драмгуртка та вокальної групи. С. І. Гайдученко часто бував організатором і розпорядником на таких заходах. Так, 25 березня 1911 р. відбувся вечір, присвячений 50-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка. Першим номером насиченої програми була прочитана С. І. Гайдученком доповідь про життя і творчість великого українського поета. Потім продемонстрували першу частину драми «Назар Стодоля» і четверту дію п'єси «Невольник». До складу правління «Просвіти» С. І. Гайдученко входив до 1922 р. [1].

З 1913 р. однією з найважливіших турбот гласного міської Думи С. І. Гайдученка стало створення природно-історичного музею. 12 лютого 1913 р. його обрали головою комісії з організації музею. Необхідно було вирішити питання про приміщення, замовити спеціальне обладнання – засклені шафи-вітрини, перевезти природознавчу колекцію Є. П. Францова, що стала основою музею. Ці питання було вирішено до кінця листопада. У грудні на засіданні Думи С. І. Гайдученко доповів, що історичну частину музею ще потрібно формувати, запропонував сповістити населення через місцеві газети, що музею потрібні старовинні побутові предмети, документи, монети, моделі кораблів та інші речі. Сергій Іванович вирішив особистим прикладом простимулювати дії городян із формування музейного зібрання. Він подарував

музею зразки холодної та вогнепальної зброї: скіфський меч, турецькі ятагани, шашку козацьку, два саперні тесаки, пістолет і гвинтівку XIX ст. Передав куплені в парутинських селян дві давньогрецькі амфори, кілька документів XVIII ст., монети, живописний портрет гетьмана Івана Самойловича [4]. Городяни наслідували приклад голови музейної комісії і ще до офіційного відкриття музею (15 грудня 1913 р.) принесли йому численні дари.

Сергій Іванович Гайдученко має бути прикладом для всіх сучасних істориків як людина, яка поставила збереження та дослідження історії своєї країни, свого краю на перше місце. Це має бути важливішим за власне збагачення. І саме зараз Миколаївський державний краєзнавчий музей існує в тому вигляді, у якому він є, завдяки старанням людини, що поклала своє життя на збереження історії.

Джерела та література

1. Гаркуша Н. М. Гайдученко Сергей Иванович / Н. М. Гаркуша, С. А. Сухов // Николаевцы, 1789–1999 гг. Энциклопедический словарь. – Николаев : Возможности Киммерии, 1999. – С. 95–96.
2. Музейний часопис (90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею) / Ред. Л. Д. Хлопинська ; уряд. І. М. Піскурьова. – Миколаїв : Атол, 2003. – 168 с.
3. Хлопинська Л. Д. До дати створення краєзнавчого музею у м. Миколаєві / Л. Д. Хлопинська // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. III Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв, 2000. – С. 196–201.

УДК 94(477.73)«19/20»

Д. А. Форостенко

Закон України про декомунізацію й розвиток історичної самосвідомості в Братському районі Миколаївської області

Вивчення історії сприяє формуванню історичної свідомості народу, у якій органічно поєднуються знання, погляди, уявлення про суспільний розвиток. Закріплена в традиціях, обрядах, художніх образах та теоріях історична свідомість дає змогу людству узагальнити історичний досвід.

Історична свідомість є складовою суспільної свідомості людини і як така несе в собі всі характерні особливості останньої. Водночас історична свідомість має власні особливості. Предметом, на якому виникає історична свідомість, є історична реальність, історичний процес, явища, події, традиції. Історична свідомість є освоєнням цієї реальності, її усвідомленням [1].

Питання власного самоусвідомлення, свого місця на українській землі донедавна було актуальним для значної частини українців. Своєрідним каталізатором розвитку історичної самосвідомості стала Революція Гідності. Від часів Майдану багато що почало прояснюватися. Ця революція дала поштовх кожному осмислити своє ставлення й почуття до української нації, її минулого, відповісти на питання: «Хто Я?», зробити власний вибір щодо свого майбутнього місця в Українській державі. Так, ми українці! Ми не росіяни, не поляки, і, тим паче, не американці! – переконливо доводила переважна більшість мешканців України. Така позиція призвела до подальших рішучих дій у напрямі відстоювання права українців на власне історичне минуле, позбавлене чистенних комуністичних штампів і забарвлень.

Саме Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [2], який було прийнято Верховною Радою України 9 квітня 2015 р., дає поштовх українцям для того, щоб пізнати себе, свою історію.

Новокостянтинівська сільська рада знаходиться на півдні Братського району, який, у свою чергу, розташований на півночі Миколаївської області. До цієї ради входять чотири населені пункти: Новокостянтинівка, Надєждівка, Новопетрівка, Трудолюбівка. Так склалося, що на території сільської ради не так багато було «радянщини». Декомунізація тут почалася дещо раніше. У 2006 р. в місцевому будинку культури було демонтовано барельєфи В. Леніна та К. Маркса, а деякі вулиці було перейменовано (наприклад вул. Росія в с. Новопетрівка була перейменована на вул. Космонавтів). У с. Новокостянтинівка на кінець 2014 р. не було жодної вулиці, жодного пам'ятника, які зараз підпадають під «Закон ...». Це землеробський край, у якому єдиний пам'ятник – це пам'ятник І. Мічуріну. Та й назви вулиць відображають специфіку краю: Мічуріна, Молодіжна, Першого травня, Миру.

Така ж ситуація в селі Трудолюбівка. Тут усього дві вулиці. Перша – Заводська, бо в її кінці функціонував консервний завод, який на сьогодні зруйновано. Інша – Дружби народів. І ця назва також відображає специфіку її жителів: молдовани, українці.

Дещо інша ситуація склалась у с. Надєждівка. Згідно із Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні ...», одну з двох вулиць села – Жовтневу – має бути перейменовано. Однак назва цієї вулиці аж ніяк не пов'язана з революцією. У жовтні 1872 р. в цьому селі було побудовано перший будинок, з якого й почалась вулиця, яку назвали Жовтневою.

Найцікавішою виявилася ситуація в с. Новопетрівка. У цьому населеному пункті також лише дві вулиці (Космонавтів і Радянська), одна з

яких підпадає під «Закон...». Ті люди, які живуть на вул. Космонавтів із полегшенням зітхнули. А от щодо іншої вулиці – то там... Там живуть сім'ї українців, молдован, вірменів і колишні жителі Донецької області. Барвистий контингент. Із цього набору тільки українці поставились позитивно до перейменування. Вірмени та колишні жителі Донбасу не тільки влаштували сварку на «сходах громадян» села щодо цього питання, але й прямо заявили про свою прихильність до Російської Федерації та її дій на Сході України (і це ще м'яко сказано щодо прихильності).

Депутат с. Новопетрівка та секретар голови сільської ради намагалися знайти спільну мову, пояснити, що це закон, вони лише мають донести його до громадян і виконати певні дії. Також було запропоновано обрати назву вулиці, яка б не стосувалась жодного політичного режиму і таке інше, а обрати щось пов'язане з власною історією. На жаль, нічого не вийшло. Де в них та історична свідомість, якщо вони історії своєї не знають?!

Після тривалої сварки вирішили назвати вулицю Вишневою. Однак через декілька днів, коли вже оформлювались документи для передання в область, депутат с. Новопетрівка вирішила залишити відкинута на «сходах громадян» назву Журавлина (зіграла свою вирішальну роль історична свідомість: колись у кінці цієї вулиці біля криниці стояв великий журавель – символ краю, краю «криничок», якого з часом забрали на реставрацію й так і не повернули – журавля немає, а пам'ять – у вулиці).

Отже, історична свідомість означає компетентність, яка корисна для орієнтації в змінах нашого життя й нашої суспільної дійсності. Історична свідомість складається з певних способів сприйняття та здатностей проведення розходжень, які здобуваються й завчаються за час життя шляхом набуття власного досвіду, повідомлених, розказаних історій, власних актів мислення. Однак потрібно залишатися історично свідомою людиною за будь-якої влади та політичного режиму. У цьому – спасіння нашої нації та історії.

Джерела та література

1. Кравченко Д. Г. *Історична свідомість: поняття та структура* / Д. Г. Кравченко // *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : збірник наукових праць*. – Випуск 11. – К., 2003. – С. 307–308.
2. *Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>.

Відомості про авторів

Алімова Я. Є. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Бардовський П. О. – студент 234 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Гайдай О. М. – доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, кандидат історичних наук.

Главенчук А. В. – співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Данішевська М. О. – студентка 334 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Дрозд К. О. – студентка 234 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Зайонц А. М. – студент 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Іовчева А. М. – начальник відділу міжнародних зв'язків ЧДУ ім. Петра Могили, старший викладач кафедри історії, кандидат політичних наук.

Карпюк Я. І. – магістр, здобувач кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили.

Климчук М. В. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Котляр О. Ю. – студентка 447 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Котляр Ю. В. – завідувач кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, доктор історичних наук, професор.

Котов О. Д. – студент 434 групи ЧДУ імені Петра Могили.

Крамаренко О. С. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Лозко Г. С. – професор кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, доктор філософських наук.

Міронова І. С. – професор кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, доктор історичних наук.

Морозова О. С. – доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, кандидат історичних наук.

Муковніна А. В. – студентка 634 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Недбай Л. С. – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧДУ ім. Петра Могили.

Олексюк Т. Е. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Олійник О. І. – студент 334 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Підберезних І. Є. – доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, кандидат історичних наук.

Піструїл І. В. – доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, кандидат історичних наук.

Пляс О. А. – студентка 334 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Погановський А. О. – студент 234 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Поліщук А. В. – студентка 234 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Пишенична Т. М. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Саргсян А. Т. – студент 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Селіхов К. С. – студент 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Стригін А. Ю. – студент 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Тригуб О. П. – завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧДУ ім. Петра Могили, доктор історичних наук, професор.

Фесенко В. О. – студент 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Форостеню Д. А. – студентка 434 групи ЧДУ ім. Петра Могили.

Шевченко Н. В. – доцент кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили, кандидат історичних наук.

Шевченко Н. В. – магістр, здобувач кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили.

Ярошенко С. О. – аспірант кафедри історії ЧДУ ім. Петра Могили.

Редактор *С. Сидоренко*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *А. Іщенко*.
Друк, фальцювальню-палітурні роботи *С. Волинець*.

Підп. до друку 23.10.2015.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 4,42. Обл.-вид. арк. 4,33.
Тираж 40 пр. Зам. № 4730.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

